KULTÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie*

otvorená akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubaničová, Martin Chochol, Bronislava Chocholová, Ján Kačala, Natália Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana Levická, Sibyla Mislovičová, Lucia Molnár Satinská, Slavomír Ondrejovič (čestný člen), Judita Páleníková, Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

**OBSAH** KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 60 – 2026 – ČÍSLO 5

## ŠTÚDIE A ČLÁNKY

JAKUBEK, Patrik: O terénnom názve *Šlompár* ..... 257
PÁLENÍKOVÁ, Judita: Výrazy *strednovlnný, stredovlnný* a ďalšie rovnako utvorené zložené adjektíva..... 278

## Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

ŽIGO, Pavol: Predspisovné obdobie 5. Mladšie predspisovné obdobie ..... 286

## ZO STUDNICE RODNEJ REČI

VALENTOVÁ, Iveta: Motivácia priezvisk Slovákov v Kétšoproni v Maďarsku ..... 294

## ROZLIČNOSTI

*Kampaňovať.* S. Duchková..... 310

## SPRÁVY A POSUDKY

Seriál o slovenských nárečiach na rozhlasových vlnách. P. Žigo ..... 313

## SPYTOVALI STE SA

*Za mňa to nebol faul?* I. Ripka..... 316

## Z WEBOVEJ PORADNE

Skloňovanie geografického názvu .....
*Kto každý?* .....
Slovesá cudzieho pôvodu so slovenskými predponami .....
Názov kára .....

## PRIPOMÍNAME SI

# KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 60, 2026, č. 5 (28. 10. 2026). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Mgr. Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 0918 904 931. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2026

Cena 2 €

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 60 – 2026
ČÍSLO 5

# ŠTÚDIE A ČLÁNKY

*O terénnom názve Šlompár*

PATRIK JAKUBEK
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

**Abstract:** The study examines the origin of *Šlompár*, the name of a former vineyard in the village of Vinohrady nad Váhom (district of Galanta) in the south-western part of Slovakia. Historical maps and other toponymic records list the forms *Solompár* and *Šolompár*, alongside the later form *Šlompár*. In the paper we compare three possible sources: the Slovak dialect word *šlompa*, which may have become the basis for the anthroponym through a process of proprialization; a Hungarian dialect word *solomp*, which refers to a construction part of a wine press, and the German viticultural term *Schlamper(t)*, meaning a neglected vineyard. The German form *Schlamper(t)* offers the closest semantic similarity, however, it cannot fully explain the presence of an additional vowel in the earliest recorded forms.

**Keywords:** Slovak toponymy, Galanta district, anoikonym, etymology, motivation, language contact, viticultural terminology, German dialectism, Hungarian adaptation

Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť (č. 2/0026/24) grantovej agentúry VEGA.

Hoci dnešný názov obce Vinohrady nad Váhom (o. Galanta) priamo odkazuje na dominantnú hospodársku tradíciu tejto lokality, pri snahe sledovať staršie dejiny pestovania viniča je potrebné vychádzať skôr zo širšieho priestoru susednej Šintavy, keďže obidve obce až do roku 1958 tvorili spoločný chotár (bližšie Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3, 1978, s. 269). Staršie pramene preto zachytávajú tunajšie vinohradnícke pomery prevažne v rámci historického Šintavského panstva. Pestovanie viniča hroznorodého je tu doložené už od stredoveku a v nasledujúcich storočiach predstavovalo stabilnú súčasť miestneho hospodárstva. O jeho význame svedčí napr. privilégium udelené panovníkom Žigmundom Luxemburským z roku 1423, ktoré zahŕňalo právo voľného výmeru vína, ako aj správy z 15. a 16. storočia, podľa ktorých patrilo okolie Šintavy k významným vinohradníckym lokalitám nitrianskeho regiónu (bližšie Chromeková, 1998, s. 35, 40; porov. aj Kamenčík a kol., 2020, s. 16). Pokračovanie tejto tradície dokladá neskôr aj opis mestečka Šintavy od Mateja Bela z roku 1742, v ktorom viac ráz spomína tzv. *colles vitiferi*, teda viničom vysadené svahy pozdĺž rieky Váh (*adversa Vagi ripa*) (Bel, 1742, s. 401). Význam každoročnej úrody a oberačky pre miestnych obyvateľov neskôr humorne vystihol aj F. V. Peřinka, ktorý vo svojej publikácii *Veselé putovanie po Slovensku* (1934, s. 169) opisuje *Šintavana*[1] pred zberom hrozna ako „tichučkého, skromnučkého“, ktorý sa takmer hanbí priznať, odkiaľ pochádza, zatiaľ čo po oberačkách už „nesie hlavu hore, striebrom si pohráva vo vačku“ a hrdo vyhlasuje: „Šintavábo – mestečkábo!“ Hoci ide o jasné literárne zveličenie, výstižne dokresľuje to, aký zásadný význam mala každoročná úroda hrozna pre hospodársky i spoločenský život tunajšieho obyvateľstva. Hlboko zakorenenú tradíciu pestovania viniča však nepripomínajú len archívne pramene alebo iné písomné svedectvá, ale aj samotná geografická krajina a miestne terénne názvy; najmä tie, ktoré pomenúvajú rozsiahle vinohrady či menšie vinice, napr. *Kráľova hora*, *Myšia hora*, *Predná hora*, *Stará hora*, *Šintavská hora*, *Ružová (Ruženná) hora*, *Zlatá hora* a ďalšie. Druhový komponent *hora* v nich pritom nemožno chápať iba v jeho všeobecnom význame spätom s konkrétnym vyvýšeným terénom alebo lesným porastom (porov. Historický slovník slovenského jazyka 1, 1991, s. 428; Krátky slovník slovenského jazyka, 2020,

[1] Z hľadiska platných Pravidiel slovenského pravopisu (2013) je správna podoba obyvateľského mena *Šintavčan.* Podoba *Šintavan* sa však stále používa v miestnom nárečí.

s. 200 /ďalej KSSJ/; Krajčovič, 2009, s. 86). V slovenskej nárečovej, osobitnejšie vinohradníckej lexike, je totiž apelatívum *hora* doložené aj v užšom špecializovanom význame „viničom vysadená časť chotára“ (Slovník slovenských nárečí 1, 1994, s. 605 /ďalej SSN/; porov. aj Nižnanský, 1982b, s. 332). Formálnu i významovú paralelu môže tiež poskytovať aj česká historická terminológia vinohradníckeho práva, v ktorej sa apelatívom *hora* variantne pomenúval práve vinohrad alebo skupina vinohradov v jednej trati. J. Villnow Komárková (2019, s. 74) dáva pritom túto sémantiku do súvislosti s pôvodnejším latinským výrazom *mons* (v antickom Ríme označujúcim novozaložené vinohrady) a pri jeho ustálení v češtine predpokladá sprostredkovanie nemeckým výrazom *(Wein)Berg* vo význame „vinohradnícka hora, vinohrad“ (porov. nižšie).[2] V uvedených toponymách tak druhový komponent *hora* označuje práve kompaktný vinohradnícky areál. Medzi doloženými názvami spätými s vinohradníckym priestorom sa však vyskytujú aj také, ktorých pôvod a motivácia nie sú v súčasnosti už celkom jasné. Medzi ne patrí aj TN *Šlompár*, ktorý v minulosti pomenúval menší vinohrad v susedstve objektu *Kamenica* v západnej časti obce.[3] Jeho dnešná podoba na rozdiel od pomenovaní štruktúrneho typu so zhodným atribútom *Kráľova hora* či *Stará hora* neumožňuje bezprostredne identifikovať pôvodný motivačný príznak ani lexikálne východisko, resp. etymón. Túto nepriehľadnosť potvrdzujú aj výsledky vlastného terénneho výskumu, keďže pôvod či motiváciu daného názvu nevedeli objasniť ani miestni informátori a nateraz sa nepodarilo doložiť ani jeho priamu formálnu alebo motivačnú paralelu medzi ostatnými slovenskými terénnymi názvami. Cieľom príspevku je preto na základe historických podôb názvu a ich konfrontácie s náre-

[2] V miestnej komunikácii sme počas terénneho výskumu v tejto súvislosti zaznamenali aj spojenie *hora sa zamkla*, ktoré napokon pri detailnom opise vinohradníckych prác uvádzajú aj P. Miklošík a Z. Mandáková (2022, s. 17 – 18). Ide o relatívne ustálený zľudovený výrok, ktorý sa vo vinohradníckom prostredí vzťahoval na ukončenie prác vo viniciach a ich následné uzavretie, na čas dozrievania hrozna. Spomenutí autori pritom bližšie charakterizujú aj dve etapy prác – jarnú etapu, ktorá sa mala spravidla dokončiť do sviatku sv. Urbana (25. máj), a následne menšie práce po odkvitnutí viniča, ktoré bolo potrebné zrealizovať do sviatku sv. Anny (26. júl) (tamže, s. 18).

[3] Pôvodné vinohradnícke využitie lokality sa do súčasnosti už nezachovalo. Podľa aktuálnych satelitných snímok sa tento priestor dnes využíva prevažne ako orná pôda, pričom jeho časť je pokrytá i menším lesným porastom.

čovým, lexikografickým či iným lingvistickým materiálom načrtnúť možné etymologicko-motivačné východiská TN *Šlompár*. Jednotlivé interpretačné možnosti posudzujeme najmä so zreteľom na formálny vývin názvu, charakter pomenovanej lokality a medzijazykové kontakty, ktoré spoluvytvárali skúmaný priestor.

Popri dnešnej živej, neštandardizovanej podobe *Šlompár* sú v starších kartografických či diplomatických prameňoch doložené aj viaceré grafické či hláskové varianty názvu. Nateraz najstaršia známa zmienka pochádza z katastrálnej mapy Šintavy z roku 1893, kde je predmetná lokalita zaznamenaná nielen v maďarskej podobe *Solompár hegy*, ale aj v zmiešanom názve *Solompárszka hora*. Samostatná forma *Solompár* (už bez druhového komponentu *hora*, resp. maďarského sémanticky blízkeho apelatíva *hegy*) je nato doložená aj v koncepte využitia poľnohospodárskej pôdy z roku 1895. Významný dokladový medzník predstavuje *Statistický lexikon obcí v Republike československej* (3. zväzok) z roku 1927, v ktorom sa medzi zaznamenanými chotárnymi názvami Šintavy objavuje už podoba *Šlompar* (s. 40). V mapovom materiáli z roku 1953 sa však opäť objavuje podoba *Solomparská hora*, zatiaľ čo mapové záznamy zo 60. rokov 20. storočia zachytávajú prevažne už podobu *Šlompár*. Tá je doložená najmä na mapách z rokov 1964 a 1967 a v tejto podobe sa názov vyskytuje aj v kartotéke terénnych názvov JÚĽŠ SAV, v ktorej sú paralelne evidované aj varianty *Šlompar* a *Šolompár*. Súčasťou týchto záznamov sú aj doplňujúce údaje podľa pokynov súpisnej akcie slovenských terénnych názvov o geomorfologických či hospodárskych vlastnostiach objektu. Ten sa charakterizuje ako rovinatý, obdĺžnikovitého tvaru, s hlinito-ílovitou pôdou, pričom je evidovaný nielen ako vinica, ale aj ako pole a sad. Zachytený dokladový materiál tak nepoukazuje na priamočiary chronologický vývin názvu, v ktorom by novší názov bezprostredne nahradil ten starší, ale skôr na dlhšie trvajúcu grafickú a hláskovú variantnosť pomenovania. Z formálneho hľadiska pritom možno doložené podoby charakterizovať cez dva základné typy, a to trojslabičný typ *Solompár/Šolompár* so samohláskou *o* medzi začiatočnými spoluhláskami *š* a *l*; a dvojslabičný typ *Šlompar/Šlompár* s iniciálnou skupinou *šl-* bez vokálu *o*. Rozdiel medzi zápismi *Solompár* a *Šolompár* možno pritom vysvetliť len odlišnými pravopisnými konvenciami maďarčiny a slovenčiny: maďarská graféma *s* označuje hlásku [š], ktorá sa v slovenskom pravopi-

se zapisuje grafémou *š*. Samotný rozdiel v zápise začiatočnej spoluhlásky preto nepoukazuje na rozdielnu výslovnosť – naopak, podoby sú foneticky totožné. V nadväznosti na to si však už osobitnú pozornosť vyžaduje koncový formant *-ár*, ktorého pôvod a slovotvornú funkciu možno posúdiť až vo vzťahu k jednotlivým uvažovaným východiskám názvu, keďže môže predstavovať jednak slovenskú derivačnú príponu pridruženú k prevzatému základu, jednak výsledok adaptácie cudzieho zakončenia podľa domáceho slovotvorného systému, prípadne môže byť len súčasťou pôvodného prevzatého tvaru.

Ako prvé možné východisko sa vzhľadom na dnešnú podobu názvu *Šlompár* ponúka slovenská nárečová podoba *šlompa*, zachytená v jednotlivých nárečiach aj ako *šlampa*, *šľampa*, *šľompa* či *šlumpa*. Jej významové jadro sa viaže predovšetkým na negatívnu charakteristiku osoby, spravidla ženy, ktorá je neporiadna, dostatočne neupravená, nečistotná alebo sa správa spoločensky či mravne nevhodne. Nárečový materiál registruje tieto významy napr. v Novom Meste nad Váhom, Topoľčanoch, Bánovciach nad Bebravou, Prievidzi či v neďalekom Hlohovci. Okrem toho je z oblasti Svätoplukova (o. Nitra) zachytená aj derivovaná podoba *šlompaňa* vo význame „pobehlica“. Z rovnakého základu vychádzajú aj ďalšie nárečové deriváty, napr. adjektívum *šlompavý* („neporiadny“) alebo sloveso *šlompať sa* vo význame „motať sa, vláčiť sa“, doložené v obci Rochovce (o. Rožňava). Na východnom Slovensku možno zasa registrovať nárečové podoby *ľompa* či *ľampa*, od ktorých je utvorené aj sloveso *ľompať sa* vo význame „nemravne žiť, spúšťať sa“ (bližšie SSN 2, 2006, s. 83). Hoci ich etymologická súvislosť s lexémami *šlompa/šlampa* nie je dostatočne preukázaná, keďže je pri ich výklade potrebné zohľadniť aj možné maďarské východisko z *lomp/lompos* vo význame „neporiadny, naničhodný človek“; porov. aj so slovenským *lump* (bližšie Gregor, 2023, s. 569), zo sémantického hľadiska ide rovnako o veľmi blízku paralelu. Podoby *šlompa/šlampa* napokon zachytávajú aj viaceré staršie lexikografické pramene. M. a K. Kálalovci (1923, s. 683) uvádzajú lexému *šlampa* vo význame „coura“ a z nej odvodené *šlamp(t)ať sa*, *šlomp(t)ať sa* vo význame „vliecť sa, courati se“. Slovník slovenského jazyka 4 (1964, s. 430) registruje zasa podobu *šľampa* ako nadávku neporiadnej, ťarbavej žene a J. Orlovský (1982, s. 334) uvádza nato podobu *šlampa* vo význame „neporiadne oblečená žena, kľampa“. Rozšírenosť

a produktívnosť základu *šlampa* a jeho derivátov v minulosti dokladajú aj viaceré umelecké texty. Karel Čapek (1890 – 1938) tieto lexémy viackrát využíva v poviedkach sústredených v zbierke *Povídky z jedné kapsy* (prvé vydanie 1929). V poviedke *Tajemství písma* napr. charakterizuje literárnu postavu slovami „bez kázně, bez morálky, prostě šlampa“ a pracuje aj s derivátom *šlampáctví*. Adjektívum *šlampácký* vo význame „neporiadny, nedbalý, chaotický“ sa zasa objavuje v poviedke *Případ Selvinův*, kde ním autor hodnotí priebeh súdneho procesu (Čapek, 1993, s. 29 – 30, 94). V slovenskej literárnej tvorbe nachádzame zasa podobu *šlompa* napr. u Ľ. Gašpara-Zaoseka (1841 – 1908) v krátkej poviedke *Čudná pani*, kde sa ňou označuje neupravená žena: „taká chodí, ako ‚šlompa‘ a ‚vandrovná‘“. Formálna i významová príbuznosť týchto lexém prirodzene ukazuje na nemecký lexikálny okruh reprezentovaný najmä podstatnými menami *Schlampe*, *Schlamp*, adjektívom *schlampig* či ďalšími odvodeninami, ktorých sémantika sa viaže najmä na nedbalosť, neporiadnosť či neupravenosť (porov. aj Newerkla, 2011, s. 485). Základ *schlamp-* však nezostal obmedzený iba na apelatívnu lexiku, ale uplatnil sa aj v antroponymii. J. Beneš (1998, s. 290 – 291) pri priezviskách nemeckého pôvodu v českých krajinách uvádza podoby ako *Šlambor*, *Šlambora*, *Šlampa*, *Schlamp* a spája ich s pomenovaniami nedbalého alebo neporiadneho človeka. Obdobné antroponymá (*Šlamber*, *Šlambera*, *Šlambor* či *Šlampa*) zaznamenáva aj D. Moldanová (2019, s. 185). Priezvisko *Šlampa* je zriedkavo doložené aj na Slovensku; podľa spracovania priezvisk z roku 1995 sa vyskytovalo v desiatich prípadoch v ôsmich lokalitách, na západnom Slovensku okrem iného v Bratislave a okolí, v Križovanoch nad Dudváhom, Modranke či Trnave (všetky o. Trnava; porov. Ďurčo a kol., 1998). Existencia priezviska *Šlampa* v širšom regióne skúmanej lokality a doloženie ďalších antroponymických podôb s uvedeným základom tak prirodzene otvárajú možnosť uvažovať pri TN *Šlompár* o sprostredkujúcom antroponymickom východisku, keďže prechod pôvodnejšieho apelatívneho (všeobecného) pomenovania osoby spätého s určitou vlastnosťou alebo činnosťou do osobného mena je v slovenskej antroponymii dobre doloženým nominačným postupom (porov. Blanár, 1996, s. 27 – 29; 40 – 41). Pri takto načrtnutom výklade je však potrebné osobitne posúdiť najmä koncový segment *-ár*. Ak by sme teda vychádzali zo slovenského nárečového apelatíva *šlompa*, pri vzniku predpokladaného

osobného mena **Šlompár* možno uvažovať o dvoch postupoch. Prvou možnosťou je vznik antroponyma **Šlompár* prostredníctvom hypotetického apelatívneho medzičlánku **šlompár*, utvoreného zo základu *šlomp-* pomocou sufixu *-ár*. Takýto derivát by označoval človeka podľa jeho charakteristickej vlastnosti (porov. vyššie). Oporu pre tento slovotvorný postup poskytuje napr. J. Jacko (1980, s. 104), ktorý charakterizuje sufix *-ár/-iar* ako produktívny formant pri tvorení názvov osôb nielen podľa povolania či remesla, ale aj podľa príslušnosti, charakteristickej vlastnosti alebo inej okolnosti, pričom zdôrazňuje, že viaceré môžu mať dokonca hovorový, príznakový a okazionálny charakter (bližšie Jacko, 1993, s. 283). Formant sa pritom môže pripájať aj k nedomácim, teda k prevzatým lexikálnym základom. Takto utvorené apelatívum **šlompár* by následne mohlo individualizáciou a proprializáciou nadobudnúť funkciu prezývky či prímena a prípadne sa ustáliť aj ako priezvisko v podobe **Šlompár* (bližšie Blanár, 1996, s. 27 – 29; 40 – 41). Druhou možnosťou je už priame utvorenie osobného mena **Šlompár* z nárečového apelatíva *šlompa* pomocou antropoformantu *-ár*, bez apelatívneho medzičlánku **šlompár*. Antroponymum by sa tak v tomto prípade utvorilo priamo, analogicky podľa slovotvorných postupov v apelatívnej lexike (porov. napr. *sviňa* > *sviniar*; *škridla* > *škridliar* a pod.). Takéto uplatnenie formantu *-ár/-iar* pri tvorení osobných mien priamo od menných základov potvrdzuje aj V. Blanár (1961, s. 147). Osobné meno **Šlompár*, ktoré by vzniklo niektorým z dvoch uvedených postupov na základe negatívnej vlastnosti svojho nositeľa, sa tak následne mohlo stať východiskom na pomenovanie vinohradu podľa jeho majiteľa alebo užívateľa. Takáto vlastnícka motivácia by v skúmanom prostredí nebola výnimočná, keďže vinohrady v historickom šintavskom chotári vlastnili nielen miestni obyvatelia, ale aj ľudia zo širšieho regiónu (bližšie Kazimír, 1986, s. 118). Vlastnícku motiváciu TN môže pripúšťať aj doložená podoba *Solompárszka hora* z roku 1893, ktorá mohla predstavovať práve pomenovanie vinohradu podľa osoby menom **Šlompár*, od ktorého by bolo príponou *-ská* (zapísanou maďarskou grafikou ako *-szka*) utvorené vzťahové adjektívum. Jednoslovný názov *Šlompár* by potom mohol vzniknúť univerbizáciou pôvodného spojenia typu **Šlompárska hora* alebo **Šlompársky vinohrad*. Samotná adjektívna podoba však antroponymické východisko ešte nepotvrdzuje, pretože vzťahové adjektívum mohlo byť utvorené aj z už existujúce-

ho terénneho názvu. Hypotézu o vlastníckej motivácii vychádzajúcej z predpokladaného antroponyma **Šlompár* navyše oslabuje aj fakt, že takéto rodové meno nemáme v skúmanej lokalite doložené a nezistili sme ho ani pri preverovaní kartotéky historickej antroponymie JÚĽŠ SAV. Zaznamenané antroponymá ako *Solun*, *Solom* a *Solyom* zaradené pod heslo *Šóľom* sa síce čiastočne podobajú historickej podobe *Solompár*, no bez ďalších dokladov ich nemožno pokladať za preukázané varianty predpokladaného antroponyma. Existenciu osobného mena alebo prezývky **Šlompár* napokon nepotvrdili ani výpovede miestnych informátorov. Neprítomnosť týchto dokladov však antroponymickú motiváciu nevylučuje, keďže meno niekdajšieho majiteľa alebo užívateľa mohlo pretrvať len sekundárne v názve vinohradu, bez zachovania v dostupných prameňoch či miestnej tradícii. Doložené príbuzné priezviská a uvedené slovotvorné postupy tak poskytujú oporu pre rekonštrukciu osobného mena **Šlompár*, zatiaľ čo adjektívna podoba *Solompárszka hora* pripúšťa vlastnícku motiváciu názvu vinohradu. Antroponymický výklad je preto zo slovotvorného a nominačného hľadiska prípustný, no predpokladaný prechod od antroponyma k terénnemu názvu pri súčasnom stave dokladov zostáva dostatočne nepreukázaný.[4]

Oveľa tesnejšiu väzbu k najstarším dokladom skúmaného TN ponúka maďarské nárečové apelatívum *solomp*, doložené priamo v terminológii tradičného vinohradníctva. Új magyar tájszótár (1979, s. 717) zachytáva z oblasti Göcseja v dnešnej Zalianskej župe (západné Maďarsko) tvar *solompban*, pričom ho pod heslom *colop* identifikuje ako pomenovanie konštrukčnej súčasti vinohradníckeho lisu.[5] Uvedený lexikografický doklad pritom vychádza zo staršieho etnografického opisu F. Göncziho, ktorý pri charakteristike tradičného vinohradníckeho lisu uvádza, že jeho zvislé drevené vreteno (maďarsky

[4] Pri predpoklade apelatívneho medzičlánku **šlompár* zostáva navyše otvorená aj funkcia ďalšej derivácie, keďže východiskové *šlompa* už samo osebe osobu pomenúva. Ak sa teda podoby *šlompa/šlampa* používali predovšetkým na expresívne pomenovanie ženy, formant *-ár* mohol popri tejto personálnej funkcii plniť aj dodatočnú rodovo-diferenciačnú funkciu, teda slúžiť aj na utvorenie maskulínneho pomenovania vzťahujúceho sa na neporiadneho alebo neupraveného muža. Nešlo by však o pravidelný slovotvorný model, a preto pri absencii porovnateľných derivátov i samotného apelatíva **šlompár* nemožno tejto možnosti pripisovať väčšiu argumentačnú váhu.

[5] Podoba *solompban* obsahuje príponu *-ban* s významom „v, vo vnútri"; lexikálnym základom je teda *solomp*.

*orsófa*) sa zakončuje zaobleným *solompom*; výraz *solomp* je tak zároveň uvedený aj pri príslušnej súčasti na sprievodnom vyobrazení konštrukcie lisu (Gönczi, 1914, s. 575 – 576, obr. 2). Nejde teda len o náhodnú formálnu podobnosť s neistým významom, ale o konkrétne pomenovanie časti vinohradníckeho zariadenia bezprostredne spätého so spracovaním hrozna. Pozoruhodnú porovnávaciu paralelu poskytuje v tejto súvislosti opäť aj slovenský nárečový materiál. V nárečovej kartotéke JÚĽŠ SAV sa v materiáli J. R. Nižnanského z výskumu vinohradníckej lexiky v Hontianskych Tesároch (o. Krupina) pri identifikácii súčastí vinohradníckeho lisu zaznamenáva aj podoba *šlampa* (porov. zápis *železná preš, ťahá za šlampou*). Hontiansky doklad *šlampa* tak ukazuje, že formálne veľmi blízky výraz sa používal aj v domácom nárečovom prostredí pri pomenovaní časti vinohradníckeho lisu. Bez presnejšej identifikácie označovaného dielu však nemožno tvrdiť, že maďarské *solomp* a hontianske *šlampa* pomenúvali tú istú časť zariadenia alebo že medzi nimi existuje priamy etymologický vzťah. Pri výklade TN *Šlompár* nám navyše chýba obdobný doklad z okolia skúmanej lokality. V nárečovom materiáli z neďalekých Dvorník (o. Hlohovec) sa pri rovnakom type výskumu síce zaznamenali pri pomenúvaní jednotlivých častí vinohradníckeho lisu lexémy ako *klada*, *fošna*, *vreteno*, *rúčka* či *vrchná časť štongla*, no podoby *šlompa* alebo *šlampa* sa už nevyskytli. Z dostupných dokladov preto zatiaľ nemožno s určitosťou rozhodnúť, či toto pomenovanie patrilo aj do niekdajšej vinohradníckej lexiky v okolí skúmanej lokality. Otvorenou tiež zostáva otázka areálovej distribúcie maďarského nárečového apelatíva *solomp*. Ako sme už uviedli, lexéma je zaznamenaná len v oblasti Göcseja v západnom Maďarsku, zatiaľ čo priamy doklad zo skúmaného priestoru alebo z jeho bezprostredného okolia už nie je známy. Jeho možné areálové rozšírenie sme preto preverovali aj v šesťzväzkovom atlase maďarských nárečí (bližšie Benkő – Deme – Imre – Kálmán, 1968 – 1977) vrátane doplňujúceho registra (bližšie Balogh – Deme – Imre, 1980), keďže výskumná sieť atlasu zahŕňa aj vybrané maďarské nárečové lokality na južnom a juhozápadnom Slovensku. Podobu *solomp* ani jej relevantný formálny variant sa však v preverovanom materiáli nepodarilo identifikovať. Nezistili sme dokonca ani samostatnú mapu venovanú pomenovaniam vinohradníckeho lisu či jeho konštrukčných súčastí.[6] Tento negatívny výsledok

[6] Neprítomnosť samostatnej mapy venovanej vinohradníckemu lisu alebo jeho súčastiam však neznamená, že sa vinohradnícka lexika v atlasoch nespracovala. Naopak – už v 1.

však nemožno interpretovať ako priamy dôkaz neexistencie apelatíva *solomp* vo vlastných maďarských nárečiach juhozápadného Slovenska. Atlas prirodzene zachytáva iba lexémy zahrnuté do jeho výskumného rámca a úzko špecializované pomenovanie jednej súčasti lisu medzi nimi vôbec nemusí byť zastúpené. Ani prípadné doloženie maďarského nárečového *solomp* v skúmanom priestore by však samo osebe ešte neobjasnilo vznik TN *Šlompár*, keďže samotná formálna zhoda maďarského nárečového tvaru *solomp* so základom najstaršej doloženej podoby názvu na objasnenie tohto procesu nestačí. Osobitným problémom navyše opäť zostáva koncový segment *-ár*, ktorý – ako sme už uviedli – nemožno automaticky považovať len za slovenský slovotvorný formant. Ak by sme však napriek tomu vychádzali z členenia *solomp-ár* a interpretovali *-ár* ako domácu derivačnú príponu pripojenú k prevzatému základu *solomp-*, bolo by potrebné vysvetliť nielen jeho formálnu, ale predovšetkým aj slovotvornú a sémantickú funkciu. Vzhľadom na význam východiskového *solomp* označujúceho konkrétnu súčasť vinohradníckeho lisu by tak jednou z možností mohlo byť znova pomenovanie osoby majúcej k tejto reálii určitý vzťah – jej výrobcu, opravára, používateľa alebo obsluhovateľa, prípadne vlastníka. Ide však opäť len o hypotetické konštatovanie, pretože apelatívum **solompár* ani z neho utvorené zodpovedajúce antroponymum nemáme doložené a nie je známy ani iný doklad, ktorý by umožňoval určiť, akú konkrétnu funkciu by plnila prípona *-ár* pri základe *solomp-*. Rovnako nemožno vylúčiť ani to, že koncové *-ár* nebolo produktívnym domácim formantom, ale bolo súčasťou už prevzatého slova alebo sa s domácim slovotvorným typom na *-ár* zblížilo až sekundárne pri jeho neskoršej adaptácii. Napokon sa pri takto profilovanej úvahe o vzniku TN javí problematická aj jeho motivačná stránka. Ako ukazuje Göncziho opis i sprievodné vyobrazenie tradičného vinohradníckeho lisu, apelatívum *solomp* pomenúvalo iba jednu jeho konštrukčnú súčasť, nie lis ako celok. Ak by teda práve táto lexéma bola základom vzniku TN *Šlompár*, resp. jeho historickej podoby *Solompár*, bolo by potrebné objasniť, prečo sa motivačným príznakom názvu vinohradníckej lokality stala súčiastka zariadenia a aký konkrétny vzťah spájal tento predmet s pomenovaným miestom. Principiálne nemožno vylúčiť metonymický či synekdochický prenos,

---

zväzku (1969) sa nachádza niekoľko lexikálnych máp priamo spätých s pestovaním viniča, napr. *szőlő* („vinič, hrozno“; mapa 102), *bajusza (a szőlőé)* („fúz viniča“, t. j. viničový úponok; mapa 103), ako aj tri mapy venované pomenovaniu strapca hrozna (mapa 104 – 106).

pri ktorom by pomenovanie súčasti sekundárne zastupovalo celé zariadenie (*pars pro toto*), ani sprostredkovanie prostredníctvom osoby spojenej s jeho výrobou, používaním alebo vlastníctvom. Na posúdenie tejto možnosti je navyše relevantné spomenúť aj to, že nárečová lexika mala na pomenovanie lisu ako celku ustálené a celoplošne rozšírené celkom iné výrazy. Ako uvádza J. R. Nižnanský (1982a, s. 26), v západoslovenských a stredoslovenských nárečiach sa pre náradie, prostredníctvom ktorého sa hrozno spracúvalo na mušt, už dávno používalo najmä z nemčiny prevzaté slovo *preš* (porov. aj varianty *pres* či *prés*), kým vo východoslovenskom nárečovom makroareáli boli zasa rozšírené adaptované podoby *šajt*, *šajtov*, ktoré bezprostredne súvisia s maďarským apelatívom *sajtó*. To je vo význame „[vinohradnícky] lis“ doložené už v stredoveku (bližšie Új magyar etimológiai szótár, heslo *sajtó*). Dominancia týchto pomenovaní pre lis ako celok síce sama osebe nevylučuje možnosť, že lokalita mohla dostať názov podľa jednej z jeho súčastí, no pre takýto metonymický posun nateraz chýba dokladová opora. Hoci je teda maďarské apelatívum *solomp* formálne veľmi blízke TN *Šlompár*, resp. jeho staršej podobe *Solompár*, a patrí do širšej vinohradníckej lexiky, nazdávame sa, že pre absenciu dokladov o predpokladaných medzičlánkoch, nejasnú funkciu koncového segmentu *-ár* a neobjasnený motivačný prenos zostáva táto hypotéza dostatočne nepodložená.

Napokon možno pri hľadaní pôvodu a motivácie TN *Šlompár* uvažovať aj o hypotetickom nemeckom východisku súvisiacom s vinohradníckou terminológiou. Takýto predpoklad nie je v širšom regionálnom kontexte nijako nepravdepodobný, keďže skúmaný šintavsko-vážsky vinohradnícky priestor sa nachádza v tesnej blízkosti malokarpatskej vinohradníckej oblasti, ktorej vývin bol výrazne spätý s nemeckým obyvateľstvom a jazykovým prostredím. Nemecký vplyv sa tu prejavoval tak v organizácii vinohradníctva, ako aj vo vlastnej odbornej vinohradníckej lexike (bližšie Kahounová, 1960, s. 5, 23; porov. aj Franko, 2018, s. 14 – 15), pričom na jeho celkový význam, najmä v období stredoveku, upozorňuje z jazykovedného hľadiska aj J. Villnow Komárková (2019, s. 72). Pre oblasť skúmaného dolného Považia je tak v tejto súvislosti tiež mimoriadne cenná poznámka J. R. Nižnanského (1966, s. 227), podľa ktorého sa nemecké kolonizačné vplyvy neobmedzovali iba na malokarpatské mestá, ale podstatne zasiahli aj širšiu vinohradnícku oblasť Fraštáku, teda dnešného Hlohovca. Vzhľadom

na geografickú a hospodársku blízkosť Hlohovca a Šintavy je preto opodstatnené preveriť, či sa dajaký nemecký lexikálny prvok nemohol uplatniť aj pri vzniku analyzovaného TN. Osobitne pozoruhodný materiál v tomto smere poskytuje Wörterbuch der deutschen Winzersprache (ďalej WDW), ktorý pri základe *schlamp-* zachytáva celý okruh termínov patriacich do vinohradníckej lexiky. Napr. apelatívum *Schlamp* označuje jednak hroznový rmut (nemecky *Traubenmaische*),[7] jednak pevné časti rmutu zostávajúce po precedení a napokon aj samotné výlisky z hrozna (nemecky *Traubentrester*). Podobou *Schlampen* sa zasa označuje strapec s riedko stojacimi bobuľami, pričom slovník ju etymologicky spája so stredohornonemeckým výrazom *slampen* vo význame „ovísať“ (WDW, heslá *Schlamp*, *Schlampen*). Pre výklad TN *Šlompár* sa však ako najvýznamnejšie javí nemecké apelatívum *Schlamper(t)*, pri ktorom WDW zachytáva nielen význam „strapec s riedko stojacimi bobuľami“, ale aj – a z toponomastického hľadiska oveľa dôležitejší – „zanedbaný, spustnutý vinohrad“ (nemecky *verwahrloster Weinberg*). Podoby *Schlamper* či *Schlamper(t)* sú nato zaradené aj do súhrnnej tematickej stati *WEINBERG*, ktorá systematizuje lexiku vzťahujúcu sa na rozličné vlastnosti, podoby či spôsoby využívania vinohradov. V jej časti *Brache od. Verwahrlosung* venovanej vinohradom ponechaným úhorom, opusteným, zanedbaným, nedostatočne udržiavaným alebo len zarasteným burinou, sa uvádzajú popri mnohých, často hodnotiacich alebo expresívnych pomenovaniach ako *Dreckstück*, *Gelump*, *Lumpenweingart*, *Schandfleck* či *Weinbergruine*. WDW zároveň upozorňuje aj na časté sémantické prekrývanie týchto pomenovaní s označeniami pre nedostatočne ošetrované, resp. „choré“ alebo slabo rodiace vinohrady (WDW, heslo *WEINBERG*). Z toponomastického hľadiska je teda táto paralela významná tým, že nemecké apelatívum *Schlamper(t)* neoznačuje iba produkt, nástroj, konštrukčnú súčiastku alebo dajakú činnosť spätú s vinohradníctvom, ale priamo vinohrad ako geografický (hospodársky) objekt charakterizovaný podľa jeho stavu. Na rozdiel od možností vychádzajúcich z nárečovej lexémy *šlompa* či maďarského apelatíva *solomp* tu teda možno uvažovať o priamom prenesení apelatíva do názvu vinohradu, bez nutnosti ďalšej rekonštrukcie, napr. antroponyma, alebo hľadania sémantického premostenia cez synekdochu. Ak by bol

[7] Význam apelatíva *rmut* vykladá KSSJ (2020, s. 616) ako „kašovitá látka z rozlič. plodín, z kt. sa po kvasení získava víno al. destilát“ a ako príklad udáva práve *hroznový rmut*.

teda germanizmus *Schlamper(t)* východiskom toponyma *Šlompár*, názov by mal predovšetkým deskriptívnu funkciu – označoval by zanedbaný, spustnutý alebo nedostatočne obrábaný vinohrad, prípadne zlú alebo slabo rodiacu vinicu. Historický kontext by vzniku takéhoto pomenovania zodpovedal, keďže z konca 19. storočia máme doložené viaceré správy o výraznom poškodení šintavských viníc múčnatkou a neskôr aj fyloxérou, čo následne viedlo k masívnemu úbytku lokálnych vinohradníckych plôch (Bibeň, 2025, s. 123 – 124; porov. aj Némethová, 2013, s. 94). Nedá sa tak vylúčiť, že aj skúmaný vinohrad bol poškodený a následne prestal byť udržiavaný, čím nadobudol stav zodpovedajúci významu uvedeného nemeckého apelatíva. Predpokladom tohto výkladu je však to, že k poškodeniu došlo ešte pred vznikom samotného terénneho názvu. Ten je síce prvýkrát písomne doložený od roku 1893, no to ešte neznamená, že v rovnakom období aj vznikol; naopak, mohol existovať už podstatne skôr, len nebol v príslušných administratívnych či kartografických prameňoch zaznamenaný. Samotná existencia tohto apelatíva ani dobové správy o poškodení šintavských viníc preto automaticky ešte nedokazujú, že táto vinohradnícka plocha vo Vinohradoch nad Váhom bola v tomto čase aj skutočne zanedbaná či spustnutá. Keďže zatiaľ chýbajú priame doklady o vtedajšom obhospodarovaní, tieto okolnosti predstavujú len možný historický rámec výkladu.

Produktivita nemeckého *Schlamper* je však v oblasti vinohradníctva pozoruhodná, pretože si našla vo vinohradníckej terminológii oveľa širšie uplatnenie, a to aj ako variantné, resp. synonymné pomenovanie konkrétnych odrôd viniča. Už v staršej literatúre venujúcej sa viničným odrodám sa uvádza pri odrode *hosszúczipkájú* (starší názov pre odrodu *hosszúnyelű*) popri nemeckých názvoch ako *Langstängler* a *Langstieler Muskateller*, pričom je doložená najmä v okolí maďarského Vyšehradu a rieky Mureš (maďarsky Maros; bližšie Entz – Málnay – Tóth, 1869, s. 105). Priamy doklad z roku 1869 je v tomto smere osobitne dôležitý, pretože dokazuje, že podoba *Schlamper* bola v uhorskom prostredí známa minimálne už v 19. storočí. *Schlamper* ako synonymné pomenovanie pre odrodu hrozna *hosszúnyelű* uvádzajú aj novšie súhrnné spracovania viničných odrôd popri podobách *hosszúcipkájú fehér*, *Langstängler*, *Langstingler*, *Östreicher* a ďalších; odroda sa pritom často charakterizuje ako neskoro dozrievajúca (porov. Halász, 2010, s. 130). Odrodová synonymia však zjavne nebola v jednotlivých pra-

meňoch zachytávaná jednotne. Napr. J. Rácz (1997, s. 63) pri rovnakej odrode (*hosszúnyelű*) takisto uvádza synonymné *hosszúcipkájú*, *hosszúszárú* alebo nemecké podoby *Langstängler*, *Langstieler* či *Langstingler*, no názov *Schlamper* už nezaznamenáva. Jej neprítomnosť v tomto spracovaní však ešte nespochybňuje uvedené staršie ani novšie priame doklady; naopak, o reálnom fungovaní názvu *Schlamper* ako pomenovania hroznovej odrody napokon svedčí aj jeho zachytenie medzi bielymi muštovými odrodami pestovanými v širšom ostrihomskom vinohradníckom priestore (bližšie Mód – Simon, 2008, s. 38). V tejto súvislosti je osobitne pozoruhodný aj slovenský nárečový doklad. Nárečová kartotéka JÚĽŠ SAV z okolia Pukanca priamo zachytáva podobu *šlamper* vo význame „stará biela sorta neskorého vínového štepového hrozna“ s dodatkom, že „v súčasnosti sa nepestuje“ (porov. aj Pukanec – Vinohradníctvo v Pukanci, história a súčasnosť). Nejde teda iba o formálne blízku nárečovú podobu, ale o výraz doložený v rovnakej pomenovacej sfére – ako názov viničnej odrody. Pozornosť navyše vzbudzuje aj údaj o jej neskorom dozrievaní, ktorý celkom korešponduje s charakteristikou odrody *hosszúnyelű* (opäť pozri Halász, 2010, s. 130). Aj keď chýbajú dôkazy, že by názov *Šlompár* vznikol práve podľa pestovanej odrody, prípadne, že sa táto odroda priamo pestovala aj v skúmanom priestore, pukanský doklad je pre argumentáciu pomerne kľúčový – minimálne potvrdzuje to, že adaptovaná podoba *šlamper* z nemeckého *Schlamper* bola reálnou, funkčnou súčasťou aj domácej vinohradníckej lexiky.

Pri takto načrtnutom nemeckom etymologicko-motivačnom východisku skúmaného TN je však potrebné posúdiť aj formálnu stránku prípadného vzťahu *Schlamper* > TN *Šlompár*, v ktorom je potrebné od seba odlíšiť niekoľko adaptačných krokov. Samotná zhoda nemeckého segmentu *schl-* a slovenského *šl-* nepredstavuje závažnejší problém, keďže nemecké *sch* [š] pri prevzatí, resp. pri výslovnosti prirodzene zodpovedá slovenskému *š*. Väčšiu pozornosť si vyžaduje až vokalický vzťah *Schlamp-* : *Šlomp-*, teda zmena nemeckého vokálu *a* na slovenské *o*. Ani tú však nie je potrebné nevyhnutne vysvetľovať cez sekundárnu hláskovú zmenu uskutočnenú až po prevzatí názvu do slovenčiny. Do úvahy totiž prichádza aj tá možnosť, že bezprostredným východiskom pre skúmaný TN nebola nemecká podoba s vokálom *a* (teda *Schlamper*), ale už jej bavorsko-rakúska nárečová realizácia s „tmavším“ vokálom. Oblasť spolkovej krajiny Dolné Rakúsko, ktorá bezprostredne

susedí s Bratislavským aj Trnavským krajom, totiž patrí do stredobavorského nárečového areálu, v ktorom jedným z najcharakteristickejších vokalických znakov je tzv. *a-Verdumpfung*, teda zatemňovanie vokálu. Ide o fenomén, pri ktorom dochádza k vokalickému nahrádzaniu (substitúcii) a labializovanej realizácii samohlásky *a* hláskou, ktorá je na akusticko-artikulačnom rozhraní medzi [a] a [o]. Podľa C. Kiesewalterovej (2014, s. 116 – 117; porov. aj Newerkla, 2011, s. 44, 47) je tento jav v stredobavorskom nárečovom priestore úplne bežný a často nadobúda práve uzavreté o-ové realizácie (porov. napr. nemecké spisovné *Jahr* „rok" – nárečové *Johr*; nemecké spisovné *machen* „robiť" – nárečové *mochn*; nemecké spisovné *sagen* „hovoriť" – nárečové *sogn* a pod.). Rovnaký jav dokumentuje aj projekt *Deutsch in Österreich,* ktorý *a-Verdumpfung* charakterizuje ako spoločný znak bavorských nárečí v Rakúsku a medzi konkrétnymi dokladovými nárečovými lokalitami uvádza aj obec Gaweinstal v Dolnom Rakúsku, vzdialenú približne 80 kilometrov od Bratislavy. Z jazykovo-kontaktného hľadiska preto nemožno vylúčiť, že podoba s tmavým vokálom, blízka realizácii typu **Schlomper*, mohla byť slovenským hovoriacim zachytená už v rakúskom nárečovom prostredí a následne prenesená do domáceho jazykového úzu, pričom príslušný vokál mohol byť nato v slovenčine percepčne interpretovaný ako *o*. Historické podmienky pre takýto bezprostredný kontakt pritom existovali. A. Steidlová (2021, s. 87 – 88) pri migrácii obyvateľstva z územia vtedajšieho Uhorska do rakúskej časti monarchie v čase dualizmu upozorňuje na pomerne vysokú mieru migrácie z Bratislavskej, Nitrianskej a Trenčianskej stolice a osobitne uvádza aj každoročnú sezónnu migráciu poľnohospodárskych pracovníkov práve do lokalít Dolného Rakúska. Tento údaj, prirodzene, ešte nedokazuje, že konkrétny obyvateľ Šintavy, Vinohradov nad Váhom alebo iných susediacich lokalít získal toto pomenovanie práve v dolnorakúskom vinohradníckom prostredí a následne ho preniesol do miestneho jazykového úzu. Ukazuje však, že sprostredkovanie takejto nárečovej lexémy priamym osobným kontaktom medzi slovenským a dolnorakúskym jazykovým prostredím nemožno z historického ani zo sociolingvistického hľadiska pokladať za nereálne. Pozoruhodné je napokon aj to, že o-ová realizácia (**Schlomper*) nemusí zostať iba všeobecne rekonštruovanou možnosťou vyplývajúcou z bavorského nárečového vokalizmu. Databáza Bayerns Dialekte Online (ďalej BDO) zachytáva pri samotnom apelatíve *Schlamper* popri viacerých podobách

s vokálom *a* aj nárečové realizácie *Schlômper* z oblasti Buchschwabachu a *Schlomper* z Aubstadtu. V oboch prípadoch ide síce o franský materiál z nemeckého Bavorska a významovo skôr o pomenovanie nedbalo pracujúceho či neporiadneho človeka než o vinohradnícky termín, no z formálneho hľadiska tieto doklady potvrdzujú, že vokalická realizácia *-lomp-* pri základe *schlamp-* v nemeckých nárečiach reálne existovala. O-ový vokalizmus navyše nie je doložený iba v substantívnych podobách, ale aj v adjektívnej forme – spomenieme napr. formu *schlompert* z Buchschwabachu, zaznamenanú v spojení *„dös iss schlompert gflickt“* („je to nedbalo opravené“; BDO, heslo *Schlamper*). Porovnávaciu oporu pre takýto spôsob prevzatia môžu napokon poskytnúť aj viaceré germanizmy v češtine alebo slovenčine. S. M. Newerkla (2011, s. 44, 47, 49) vysvetľuje o-ový vokalizmus niektorých prevzatí tým, že ich východiskom boli práve už nemecké nárečové podoby so zatemneným vokálom *a* [o]. Takto vykladá napr. staršie zaužívané slovenské (nárečové) *doch* vo význame „strecha“, doložené v roku 1720 v Čáčove (dnes miestna časť Senice), ktoré bolo prevzaté z bavorskej nárečovej realizácie zodpovedajúcej nemeckému spisovnému *Dach* (tamže, s. 314). Časté zatemnenie vokálu *a* s odkazom na príspevok R. Rudolfa (1991) nato zaznamenáva aj v nemeckých nárečiach v blízkom okolí Bratislavy (tamže, s. 47, pozn. 100). Obdobné podoby prevzatých lexém s o-ovým vokalizmom uvádza na juhomoravskom nárečovom materiáli aj D. Zeman (2024, s. 67), ktorý porovnáva napr. bavorské *špǫnnən* (v spisovnej nemčine ako *spannen*) s českým *šponovat* a nárečové *šlǭf*, *šlǫf*, zodpovedajúce v spisovnej nemčine výrazu *Schlaf*, v češtine *šlofík*. Tieto lexémy sú pritom živé aj v našom domácom nárečovom prostredí: vo vlastnom terénnom výskume v skúmanom regióne sme zaznamenali nielen slovesá *šponovat/šponuvat* vo význame „napínať, naťahovať“, ale aj tvar *šlofík* vo význame „krátky spánok“. V oboch jazykových prostrediach je tak z formálneho hľadiska podstatný rovnaký princíp adaptácie – výsledné *o* nemuselo vzniknúť až sekundárnou domácou zmenou *a* > *o*, ale mohlo byť prevzaté už z bavorsko-rakúskeho nárečového východiska so zatemneným vokálom. Predpoklad, že aj domáci základ *Šlomp-* mohol reflektovať nemeckú nárečovú realizáciu typu *Schlomp-*, preto nie je iba ad hoc riešením vytvoreným na vysvetlenie TN *Šlompár*, ale má oporu aj v širšom jazykovo-kontaktnom materiáli. Do tohto rámca možno naostatok s istou opatrnosťou zaradiť aj skoršie analyzované nárečové apelatívum *šlompa*.

Pri výklade toponyma *Šlompár* z nemeckého *Schlamper*, resp. z jeho nárečovej podoby *Schlomper*, je nutné napokon posúdiť aj vzťah koncového nemeckého *-er* a slovenského *-ár*. Nazdávame sa, že v tomto prípade nejde o pravidelnú hláskovú zmenu, ale skôr o morfologické prispôsobenie cudzieho pomenovania/zakončenia domácemu slovotvornému systému. Takýto adaptačný postup je pri germanizmoch v slovenčine celkom dobre doložený; napr. E. Pauliny (1963, s. 116) pri podobách typu *handlár/handliar*, *kušňár/kušňiar*, *klampiar* a pod. konštatuje, že pri prevzatí nemeckých slov zakončených na *-er*[8] bolo toto zakončenie nahradené práve slovenským sufixom *-ár/-iar*. Je síce pravda, že jeho uvedené príklady predstavujú prevažne činiteľské mená (tzv. *nomen officii*), pri ktorých bolo analogické začlenenie k produktívnemu personálnemu typu na *-ár/-iar* sémanticky prirodzené. Pri nemeckom *Schlamper(t)* vo význame „zanedbaný vinohrad" by však išlo už o odlišný, neživotný typ pomenovania, a preto nemožno Paulinyho doklady považovať za priamy dôkaz adaptácie *Schlamper* > *Šlompár*. Ani pri neživotných germanizmoch pôvodne zakončených na *-er* však výsledok s domácim zakončením na *-ár/-iar* nie je neznámy, čo môžu ilustrovať napr. prevzatia *grajciar* (< nemecké *Kreuzer*) alebo *toliar* (v starších dokladoch aj *taliar, talár*), z nemeckého *Taler* (bližšie Králik, 2015, s. 183, 617). Mladšie podoby *Šlompar/Šlompár* tak možno pri hypotetickom prevzatí z nemeckého *Schlamper/Schlomper* vysvetľovať ako výsledok dvoch adaptačných procesov: vokál *o* v základe *Šlomp-* môže byť výsledkom bavorsko-rakúskeho nárečového zatemnenia (*Schlomp-*), zatiaľ čo zakončenie *-ár* by bolo výsledkom analogického morfologického prispôsobenia nemeckého segmentu *-er* k silnému domácemu slovotvornému typu na *-ár*. Nie je pritom potrebné predpokladať medzičlánok **Šlomper*, keďže nemecká nárečová podoba *Schlomper* mohla byť už pri samotnom prevzatí adaptovaná do slovenského *Šlompár*. Hoci tak vysvetlenie oboch kľúčových formálnych znakov TN nachádza porovnávaciu oporu v známych mechanizmoch slovensko-nemeckého jazykového kontaktu, stále dostatočne nevysvetľuje jeho najstaršie doložené podoby z roku 1893 (*Solompár hegy*, resp. *Solompárszka hora*), ani neskorší tvar *Šolompár*. Aj keď bavorsko-rakúske zatemňovanie vokálu *a* ponúka možné vysvetlenie zhody *-lamp-* : *-lomp-*, neodôvodňuje už

[8] V tomto prípade ide o nemecké východiskové podoby *der Händler*, *der Kürschner* a *der Klampferer*, prípadne *der Klampfer*.

prítomnosť ďalšieho vokálu *o*, ktorý je vložený priamo medzi začiatočné spoluhlásky *šl-* (> *šol-*). Prítomnosť tejto epentézy by však mohla súvisieť so sekundárnou maďarskou adaptáciou názvu a na to nadväzujúcim vložením vokálu. Rozkladanie začiatočných spoluhláskových skupín dodatočným vložením samohlásky totiž patrilo k bežným a dobre doloženým postupom pri prevzatiach nielen domácich (slovenských – slovanských) slov do maďarčiny (porov. napr. apelatívum *slatina* – maďarské *szalatna* či stredohornonemecké *prêze* „praclík“ – maďarské *perec* a pod.; bližšie napr. Törkenczy – Siptár, 1997, s. 6 – 7). Keďže najstaršie doklady skúmaného názvu pochádzajú z maďarsky vedených kartografických prameňov, je namieste uvažovať, či sa rovnaký postup neuplatnil aj pri vzniku nateraz najstaršej doloženej podoby *Solompár* (*hegy*). Tejto možnosti neodporuje ani maďarský grafický zápis *Solompárszka hora*. Samotný zápis však ešte neumožňuje dostatočne určiť poradie týchto úprav ani pôvod vokálu *o*, keďže mohol zachytávať buď maďarskú adaptovanú podobu (napr. osobou získavajúcou údaje v teréne alebo zostavovateľom mapy), alebo už aj existujúcu miestnu živú výslovnosť *Šolompár*. Maďarská adaptácia tak ponúka možné vysvetlenie tejto vloženej samohlásky, no bez ďalšieho porovnávacieho materiálu nie je možné definitívne stanoviť jej úlohu vo vývine TN.

Nemecké vinohradnícke *Schlamper(t)* sa tak javí nateraz ako najrelevantnejšie východisko skúmaného terénneho názvu *Šlompár.* V prospech tohto výkladu hovorí najmä to, že apelatívum v primárnom význame „zanedbaný, spustnutý vinohrad“ označovalo rovnaký typ geografického objektu, akým bola v minulosti aj pomenovaná lokalita. Súvislosť s vinohradníctvom potvrdzuje aj prítomnosť lexémy v slovnej zásobe odrody viniča a hypotézu vhodne dopĺňajú aj uvedené hláskové či adaptačné paralely. Napriek tomu však nateraz nevieme dostatočne vysvetliť, akým spôsobom sa výraz v danom regióne prevzal, adaptoval a následne uplatnil pri pomenovaní vinohradníckej lokality. Osobitný problém predstavuje najmä pôvod vokálu *o* v najstaršie doloženej podobe *Solompár*. Bez náležitého objasnenia týchto otázok v kontexte regionálnych jazykových kontaktov preto nemožno navrhovaný výklad prijať ako definitívne objasnenie pôvodu a motivácie názvu, hoci ho v súčasnom stave výskumu možno považovať za vysoko relevantnú pracovnú hypotézu podnetnú pre ďalšie bádanie.

SKRATKY A ZNAČKY

| | |
|---|---|
| * | rekonštruovaná podoba |
| < > | smer vývinu |
| TN | terénny názov |

LITERATÚRA A PRAMENE


Bayerns Dialekte Online, heslo *Schlamper.* Dostupné na https://bdo.badw.de/suche?stichwort=&options%5Bcase%5D=1&options%5Bexact%5D=1&lemma=Schlamper&bedeutung=&beleg=&wortfamilie=&etymologie=&options%5BcreatePermalink%5D=0 [cit. 24. 9. 2026].

BALOGH, Lajos – DEME, László – IMRE, Samu (eds.): Mutató A Magyar Nyelvjárások Atlasza 1. – 6. kötetéhez. Budapest: Akadémiai Kiadó 1980. 195 s.

BEL, Matthias: Notitia Hungariae novae historico-geographica. Tomus quartus. Viennae Austriae: Impensis Paulli Straubii Bibliopolae, Typis Johannis Petri van Ghelen 1742, s. 399 – 401.

BENEŠ, Josef: Německá příjmení u Čechů. 1. svazek. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně 1998. 359 s.

BENKÖ, Loránd – DEME, László – IMRE, Samu – KÁLMÁN, Béla (eds.): A Magyar Nyelvjárások Atlasza. Zväzky 1. – 6. Budapest: Akadémiai Kiadó 1968 – 1977.

BIBEŇ, Milan: Vinohradnícke obce Slovenska. Nitrianska vinohradnícka oblasť – Južnoslovenská vinohradnícka oblasť. Nitra: Milan Bibeň vl. nákladom 2025. 267 s.

BLANÁR, Vincent: Osobné mená v počtových knihách zemianskeho banského súdu na Boci z rokov 1588 – 1602. In: Jazykovedný časopis, 1961, roč. 12, č. 2, s. 140 – 148.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii. Bratislava: Veda 1996. 250 s.

ČAPEK, Karel: Povídky z jedné kapsy. 10. vyd. Praha: Český spisovatel 1993. 148 s.

Deutsch in Österreich – Wie klingen die österreichischen Dialekte? Dostupné na https://iam.dioe.at/frage-des-monats/wie-klingen-die-oesterreichischen-dialekte [cit. 24. 9. 2026].

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. CD ROM. Paris: ELRA 1998. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

ENTZ, Ferenc – MÁLNAY, Ignácz – TÓTH, Imre: Magyarország borászata. Pest: Nyomtatott az „Athenaeum“ Nyomdájában 1869. 111 s.

FRANKO, Michal: Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra (druhá polovica 16. storočia a 17. storočie). Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2018. 185 s.

GAŠPAR-ZAOSEK, Ľudovít: Čudná pani. Dostupné na https://zlatyfond.sme.sk/autor/113/Ludovit-Gaspar-Zaosek [cit. 20. 9. 2026].

GÖNCZI, Ferenc: Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár: Szabó Lipót 1914. 689 s.

GREGOR, Ferenc: A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest: Kairosz Kiadó 2023. 953 s.

HALÁSZ, Gábor: Szőlő- és almafajták jellemzése mikroszatellit markerekkel. Doktorandská dizertačná práca. Gödöllő: Szent István Egyetem 2010. 174 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A – J. Red. M. Majtán et al. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

CHROMEKOVÁ, Valéria: Šintava – pohľad do histórie obce a na jej súčasnosť pri príležitosti 425. výročia prvej tlačiarne v obci. Banská Bystrica: A grafik 1998. 173 s.

JACKO, Jozef: Štylistická diferenciácia substantív zakončených príponou -ár (-iar). In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 2, s. 104 – 107.

JACKO, Jozef: Novšie názvy osôb s príponou -ár (-ar), -iar v publicistickom texte. In: Kultúra slova, 1993, roč. 27, č. 9 – 10, s. 282 – 287.

KAHOUNOVÁ, Emma: Vinohradníctvo Malých Karpát (Vybrané kapitoly zo štúdia ľudového zamestnania). In: Slovenský národopis, 1960, roč. 8, č. 1, s. 3 – 73.

KAMENČÍK, Marián a kol.: Cech vinárov Hlohovecka. Pime naše vína, sú svetové. Hlohovec: Cech vinárov Hlohovecka 2020. 102 s.

Kartotéka historickej antroponymie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Kartotéka terénnych názvov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

KAZIMÍR, Štefan: Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti. Bratislava: Veda 1986. 327 s.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Banská Bystrica: Slovenská grafia 1923. 1 012 s.

KIESEWALTER, Carolin: Salienz und Pertinenz. Zur subjektiven Dialektalität remanenter Regionalismen des Mittelbairischen. In: Linguistik online, 2014, roč. 66, č. 4, s. 111 – 134.

Koncept využitia poľnohospodárskej pôdy. Rukopis. Štátny archív v Trnave, pracovisko Archív Galanta so sídlom v Šali. šk. 23.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (14). In: Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 2, s. 86 – 93.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015. 704 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 5. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčíková. Martin: Matica slovenská 2020. 960 s.

KROPILÁK, Miroslav (ed.): Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 3. (S – Ž). Bratislava: Veda 1978. 532 s.

LŐRINCZY, B. Éva (ed.): Új magyar tájszótár. 1. zväzok (A – D). Budapest: Akadémiai Kiadó 1979. 1 053 s.

MIKLOŠÍK, Peter – MANDÁKOVÁ, Zuzana: Šintava, súčasť histórie vinohradníctva na Slovensku. 2. vyd. Peter Miklošík vl. nákladom 2022. 78 s.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Agentura Pankrác 2019. 232 s.

MÓD, László – SIMON, András: A Kárpát-medence borvidékei a dualizmus időszakában. In: Belvedere, 2008, roč. 20, č. 5 – 6. s. 34 – 61.

Nárečová kartotéka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Auflage. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag 2011. 782 s.

NÉMETHOVÁ, Jana: Špecifiká Nitrianskej vinohradníckej oblasti. In: Geografické informácie, 2013, roč. 17, č. 2, s. 93 – 109.

NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Vinohradnícka terminológia v západoslovenskej obci Brestovany. In: Jazykovedné štúdie 9. Dejiny a dialektológia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966, s. 224 – 245.

NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Vinohradníctvo. Výskum nárečovej lexiky. 1. vyd. Bratislava: JÚĽŠ SAV, v. v. i. 1969. 79 s. + 4 obr. prílohy.

NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Územné rozloženie niektorých vinohradníckych termínov. In: Slovenská reč, 1982a, roč. 47, č. 1, s. 23 – 32.

NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Členitosť vinice a jej nárečová terminológia. In: Slovenská reč, 1982b, roč. 47, č. 6, s. 332 – 340.

ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 423 s.

PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 360 s.

PEŘINKA, František Václav: Veselé putovanie po Slovensku. Kniha ľudového humoru a vtipu. Praha: Orbis 1934. 660 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Pukanec: Vinohradníctvo v Pukanci – história a súčasnosť. Dostupné na https://www.pukanec.sk/vinohradnictvo-v-pukanci-historia-a-sucasnost.html [cit. 26. 9. 2026].

RÁCZ, János: Kétszáz magyar szőlőnév. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1997. 143 s.

Slovník slovenského jazyka 4. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Slovník slovenských nárečí 1. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník slovenských nárečí 2. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.

Statistický lexikon obcí v Republike československej III. Slovensko. Praha: Štátny úrad statistický, 1927. 276 s. Dostupné na https://librinostri.catholica.cz/download/StatLexSlove1927-r.pdf [cit. 18. 9. 2026].

STEIDL, Annemarie: On many routes: Internal, European, and Transatlantic Migration in the Late Habsburg Empire. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press 2021. 372 s.

TÖRKENCZY, Miklós – SIPTÁR, Péter: Hungarian syllable structure. Budapest: Theoretical Linguistics Programme, Budapest University (ELTE) – Research Institute for Linguistics, Hungarian Academy of Sciences, 1997. 36 s.

Új magyar etimológiai szótár, heslo sajtó. Dostupné na https://uesz.nytud.hu/index.html [cit. 25. 9. 2026].

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Ni348, Katastrálna mapa a príslušné operáty obce Šintava z roku 1893 (Sempte nagyközség Szt. Haraszt vár Nyitra megyében 1893).

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Močenok (Sládečkovce), 7-6 až 9-9. Štátna mapa odvodená, 1 : 5000, 1953. Mapový list 9-2.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, Močenok (Sládečkovce), 8-8 až 9-9. Štátna mapa odvodená, 1 : 5000, 1964. Mapový list 9-2.

Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, ZS.XIII.20. Mapa evidencie nehnuteľností, 1 : 2880, 1964, 1967. Mapový list č. 10, 14.

VILLNOW KOMÁRKOVÁ, Jana: Projekt Etymologického slovníku české a slovenské vinohradnické a vinařské terminologie. In: Slavia Centralis, 2019, roč. 12, č. 2, s. 70 – 84.

Wörterbuch der deutschen Winzersprache, heslá Schlamp, Schlampen, Schlamper, Schlampert. Dostupné na https://wdw.uni-trier.de/onlinewb/ [cit. 28. 9. 2026].

Wörterbuch der deutschen Winzersprache, heslo WEINBERG. Dostupné na https://www.wdw.uni-trier.de/onlinewb/index.php?id=63752&c=w [cit. 28. 9. 2026].

ZEMAN, Dalibor: Zur phonologischen Adaptation der deutschen Entlehnungen in der südmährischen Varietät. Einige Bemerkungen zum deutsch-tschechischen Sprachkontakt. In: Germanoslavica, 2024, roč. 35, č. 2. s. 52 – 78.

# *Výrazy strednovlnný, stredovlnný a ďalšie rovnako utvorené zložené adjektíva*

JUDITA PÁLENÍKOVÁ
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

**Abstract:** In this article, we examine the lexicographic processing of compound adjectives whose first element is *stredno-* or s*tredo-*. We compare the occurrence of the adjectives *strednovlnný* and *stredovlnný* in the Omnia Slovaca IV Maior Beta text corpus (23.01), and also analyse the frequency of similar compounds. We show the variation in the use of the semantically equivalent compounds *strednovlnný* and *stredovlnný*, which occur in similar collocations. We argue that establishment of a particular form is influenced not only by its relationship to the base adjective *stredný* or *stred*, but also by the Czech language. We conclude that some compounds with components *stredno-* and *stredo-* appear to be established, while others require further research.

**Keywords**: compound word, component stredno-, component stredo-, frequency, collocations, language use, established usage

Do telefonickej jazykovej poradne sme dostali otázku, ktorá z dvoch podôb zloženého prídavného mena je správna – *strednovlnný* alebo *stredovlnný*. V našom príspevku sa budeme venovať doterajšiemu slovníkovému spracovaniu zložených prídavných mien s prvou časťou *stredno-* a *stredo-*. Overíme si, či túto tému jazykovedci v minulosti skúmali, porovnáme výskyt pomenovaní *strednovlnný*, *stredovlnný* a uvedieme aj výsledky analýzy ďalších kompozít s prvou časťou *stredno-* a *stredo-* z korpusu textov Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) [1] (ďalej korpus).

V slovníkoch sa doteraz spracovala pomerne malá skupina slov s prvou časťou *stredno-*. V novších lexikografických dielach, v Krátkom slovníku

[1] Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením korpusových dát v Slovenskom národnom korpuse (SNK prim 9.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚĽŠ SAV, v. v. i. [cit. 8. 10. 2025].

slovenského jazyka (2020, ďalej KSSJ) a v Pravidlách slovenského pravopisu (2013, ďalej PSP), sú len prídavné mená *strednodobý* a *strednotlakový*. V staršom Slovníku slovenského jazyka (vo 4. zväzku z roku 1965 a v 6. zväzku z roku 1968, ďalej SSJ) sú výrazy *strednotechnický*, *strednozdravotnícky*, *strednoroľnícky*, *strednotratiar* (so zriedkavým *stredotratiar*), *strednotriasový* (so zriedkavým *stredotriasový*) a *strednoviazaný*. Jeho hlavný redaktor Štefan Peciar vo svojom príspevku *Strednodobý plán* v časopise Kultúra slova v roku 1970 (porov. na https://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1970/4/sr1970-4-lq.pdf) konštatoval istú nedôslednosť v lexikografickom spracovaní zložených slov s prvou časťou *stredno-*, keďže v štvrtom zväzku slovníka sa výraz *strednotechnický* spracoval ako slangové slovo s odkazom na správnu podobu *stredný technický* a príkladom *stredné technické kádre*, no pomenovania *strednoroľnícky* a *strednozdravotnícky* sa v šiestom zväzku slovníka už zaradili medzi spisovné slová. Dodávame, že prídavné meno *strednotechnický* sa ako nesprávny výraz s upozornením na správnu podobu s príkladom *stredné technické sily* prevzal aj do 5. vydania KSSJ.

Skupina pomenovaní s prvou časťou *stredo-* je v slovníkoch zastúpená v mierne väčšom počte. V PSP sú tieto výrazy: *Stredoafrická republika*; *stredobod*; *Stredoeurópan*, *Stredoeurópanka*; *stredoeurópsky*; *stredometrážny*; *stredomorský*; *stredopoliar*, *stredopoliarka*, *stredopoliarsky*; *stredoslovenský*; *stredoškolák*, *stredoškoláčka*; *stredoškolský*; *stredovek*, *stredoveký*; *stredozemie*, *stredozemný* a *stredozemský*. V KSSJ sú popri vymenovaných výrazoch (okrem slov *Stredoeurópan, Stredoeurópanka*) pomenovania *stredoamerický*; *stredoázijský*; *stredoľavicový*; *stredoľavý*; *stredopravicový*; *stredopravý* a *stredovýchodný*. V minulosti sa do SSJ popri uvedených kompozitách *stredoamerický*; *stredoázijský*; *Stredoeurópan*; *stredoeurópsky*; *stredometrážny*; *stredomorie*; *Stredomorie*, *stredomorský*; *Stredoslovák*, *Stredoslovenka*; *stredoslovenský*, (*po*) *stredoslovensky*; *stredoslovenčina*, *stredoškolák*, *stredoškoláčka*; *stredoškolský*; *stredotratiar*; *stredovek*, *stredoveký*; *stredozemie*; *Stredozemie*; *stredozemný*, *stredozemský* zaradili aj slová *stredoafrický*, *stredocestie*; *stredočeský*; *stredohorie*, *stredohorský*; *stredohradištný*; *stredojazyčný*; *stredolatenský*; *stredooravský*; *stredopovažský*; *stredostavovský*; *stredotlakový*; *stredoušie* a *stredoušný*.

Zložené adjektíva *strednovlnný* a *stredovlnný* sa doteraz lexikograficky nespracovali. V korpuse sú pri výraze *strednovlnný* najčastejšie kolokácie

*strednovlnný vysielač*; *strednovlnné vysielanie*, *žiarenie*, *pokrytie*; *strednovlnný signál*, s výrazom *stredovlnný* sa spájajú slová *vysielač*, *vysielanie*, *areál* a *sieť*. Strednými vlnami sa v akustike označuje frekvenčné pásmo od 300 do 3 000 kHz (v rádiovom vysielaní ide o frekvenciu 526,5 – 1606,5 kHz). V súčasnosti je 166 korpusových dokladov na výraz *strednovlnný*, napr. *Sú 3 druhy čapíkov s rôznou citlivosťou na svetlo: modré, veľmi citlivé na svetlo (krátkovlnné svetlo), zelené (strednovlnné svetlo), žltočervené (dlhovlnné svetlo).* (V. Pešková: Biológia človeka. Praha 2009) – *Žitný ostrov a hlavné mesto pokrýva signálom od 1. mája strednovlnný vysielač Nitra-Jarok 1 098 kHz, s vyžiareným výkonom 10 kW.* (www.radia.sk) Na výraz *stredovlnný* sa nachádza 129 dokladov, napr. *V spodnej časti sú tri miniatúrne prijímacie a vysielacie stredovlnné rádiové stanice.* (I. Pintér – L. Szabó: Podivná poľovačka. Bratislava 1966) – *Z jedenástich stredovlnných vysielačov Slovenského rozhlasu zostali odvčera v prevádzke len tri: v Nitre, Rimavskej Sobote a Prešove.* (SME, 2008) – *Celé ho* [územie] *pokrýva signálom len stredovlnné vysielanie, ktoré však zo svojej podstaty neumožňuje vysokokvalitný prenos.* (www.radia.sk)

Vysvetleniu rozdielu pri tvorbe prídavných mien s prvou časťou *stredno-* a *stredo-* sa venoval napr. Jozef Jacko, ktorý v príspevku *Kurič strednotlakových kotlov* v Kultúre slova v roku 1982 (porov. na https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1982/5/ks1982-5.lq.pdf) pri analýze slovného spojenia *strednotlakový kotol* uviedol, že zložené prídavné mená s prvou časťou *stredo-* sa zvyčajne vzťahujú na substantívum *stred*, zatiaľ čo zložené prídavné mená s časťou *stredno-* súvisia s adjektívom *stredný*. V ďalšom príspevku *Názvy športovcov s príponou -ár (-iar) a ich štylistická diferenciácia* v Kultúre slova v roku 1979 (porov. na https://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1979/8/ks1979-8.lq.pdf) upozornil, že z dvojtvarov *stredotratiar* a *strednotratiar* (v SSJ) treba uprednostniť podobu *strednotratiar*, keďže sa ním pomenúva atlét súťažiaci na stredne dlhých, teda stredných tratiach. Š. Peciar však ukázal, že v jazykovej praxi sa na ustálení určitej podoby slova podieľali aj iné skutočnosti, napr. „… termín stredojazyčný je paralelný s termínmi zadojazyčný a predojazyčný. Možno ho odvodzovať nielen zo spojenia stredný jazyk, ale aj zo spojenia stred jazyka“. Ďalším vplyvom na používanie prvej časti *stredo-* mohol byť podľa Š. Peciara aj český jazyk, v ktorom sa na rozdiel od slovenčiny od adjektíva *střední* pravidelne tvoria zloženiny s prvou

časťou *středo-*. K slovám, ktoré súvisia so stredom, možno podľa autora zaradiť geografické názvy, napr. *stredoslovenský*, *stredoeurópsky*, *stredoamerický*, no rovnako by sme mohli hľadať ich súvis so slovnými spojeniami *stredné Slovensko*, *stredná Európa*, *stredná Amerika*.

V jazykovej praxi sa však ustálili s prvou časťou *stredo-* aj výrazy, ktoré so stredom nesúvisia, porov. napr. výraz *stredoškolský*, ktorý sa jasne odvodil od slovného spojenia *stredná škola*, či *stredometrážny* od slovného spojenia *stredná metráž* (vo filmovom strihu). Š. Peciar (1970) naznačil možnosť, že niektoré zložené slová s časťou *stredno-* s vylúčeným slovotvorným vzťahom so slovom *stred* (aj *strednometrážny*) zvíťazia. Po päťdesiatich šiestich rokoch môžeme konštatovať, že sa to nestalo. Slová *stredoškolský* i *stredometrážny* sú pevnou súčasťou slovnej zásoby a predpokladáme, že opodstatnenosť ich používania sa v súčasnosti nijako nespochybňuje. Z výrazov spracovaných v slovníkoch so stredom jednoznačne súvisia termíny z politológie *stredoľavý*, *stredoľavicový*, *stredopravý*, *stredopravicový*, ale aj slová *stredozemný*, *stredozemský*, *stredomorský*, *stredopoliar*, *stredopoliarka*.

V jazykovom korpuse sme prostredníctvom korpusového nástroja Sketch Engine vyhľadávali ďalšie zložené adjektíva s prvou časťou *stredno-/stredo-*. Najskôr sme zisťovali výskyt slovných tvarov *strednoa.**, postupovali sme abecedne až po *strednož.**. Následne sme porovnali frekvenciu nájdených podôb s frekvenciou výrazov so začiatočným *stredo-*. Vybrali sme 44 výrazov, pri ktorých podľa nás možno za východisko považovať slovné spojenie s adjektívom *stredný*, napr. *strednofrekvenčný* zo slovného spojenia *stredná frekvencia*, *strednoreťazcový* zo slovného spojenia *stredný reťazec* (*stredne veľký reťazec*), *strednotónový* zo slovného spojenia *stredné tóny* (*stredne vysoké tóny*). V tabuľke 1 uvádzame dvojice adjektív, ktoré sa vyskytujú v obidvoch podobách – s časťou *stredno-* aj s časťou *stredo-* (v zátvorkách uvádzame počet dokladov).

Tabuľka 1

| | |
|---|---|
| strednoformátový (165) | stredoformátový (500) |
| strednofrekvenčný (93) | stredofrekvenčný (53) |
| strednohorský (8) | stredohorský (386) |
| strednojužný (4) | stredojužný (64) |

| | |
|---|---|
| strednomolekulárny (14) | stredomolekulárny (2) |
| strednonapäťový (31) | stredonapäťový (3) |
| strednopríjmový (78) | stredopríjmový (4) |
| strednoprúdový (533) | stredoprúdový (65) |
| strednopásmový (46) | stredopásmový (53) |
| strednorozponový (19) | stredorozponový (4) |
| strednorozsahový (45) | stredorozsahový (23) |
| strednosériový (40) | stredosériový (2) |
| strednostavovský (36) | stredostavovský (460) |
| strednotónový (88) | stredotónový (265) |
| strednotlakový (394) | stredotlakový (296) |
| strednotratiarsky (99) | stredotratiarsky (8) |
| strednotraťový (16) | stredotraťový (1) |
| strednozrnný (278) | stredozrnný (24) |

Adjektíva *strednofrekvenčný*, *strednonapäťový*, *strednoprúdový*, *strednorozsahový*, *strednoreťazcový*, *strednotlakový* (tiež *strednočasový*, *strednoenergetický*) sa vyskytovali častejšie ako ich podoby s prvou časťou *stredo-*. Najviac výskytov (533) malo slovo *strednoprúdový* od slovného spojenia *stredný prúd* (napríklad *strednoprúdová kultúra*). Slovo *strednotlakový* sa oproti výrazu *stredotlakový* vyskytlo v korpuse len v 57 % prípadov, a to napriek tomu, že sa lexikograficky spracovalo (KSSJ, PSP). V staršom SSJ sa uvádza podoba *stredotlakový* a znovu spomenieme príspevok J. Jacka (1982), ktorý v ňom upozornil na nepresnosť výrazu s významom „uspôsobený na stredne vysoký tlak“ a odporučil podobu *strednotlakový*. Zdá sa však, že používatelia si aj v súčasnosti pomerne často (42 %) volia podobu *stredotlakový*. Prídavné mená *stredoformátový*, *stredopásmový* a *stredotónový* sú zas častejšie ako ich náprotivky so začiatočnou časťou *stredno-*. Prekvapivý môže byť výsledok až 75 % dokladov (500 oproti 165) na výraz *stredoformátový*, aj keď východiskom je zaiste slovné spojenie *stredný formát* (porov. *veľkoformátový* a *maloformátový* od slovných spojení *veľký formát*, *malý formát*), a preto by sme mohli očakávať častejšie podobu *strednoformátový*. Aj pri výraze *stredotónový* (napr. *reproduktor*) možno predpokladať súvislosť so spojením *stredné tóny*, napriek tomu v jazykovej praxi prevažuje pomenovanie s prvou časťou *stredo-*.

Pre úplnosť uvádzame aj adjektíva s malým počtom výskytov (druhý údaj v zátvorkách značí počet dokladov so začiatkom *stredo-*): *strednoobjemový* (11 + 1), *strednoaktívny* (10 + 1), *strednokalibrový* (7 + 1), *strednostupňový* (6 + 3), *strednorozpočtový* (3 + 1), *strednoburžoázny* (1 + 1). Nasledujúce adjektíva sa vyskytovali len v podobe s prvou časťou *stredno-*: *strednovrstvový* (48), *strednopodlažný* (38), *strednoreťazcový* (30), *strednokapacitný* (21), *strednohnedý* (11), *strednomierkový* (11), *strednogeneračný* (8), *strednokvetý* (6), *strednolistý* (6), *strednomanažérsky* (5), *strednonákladový* (5), *strednohrubý* (4), *strednomolekulový* (4), *strednobežný* (3), *strednosrstý* (3), *strednočasový* (2), *strednoenergetický* (2), *strednootáčkový* (2), *strednorizikový* (2).

V ďalšom texte stručne načrtneme niekoľko aspektov budúceho výskumu týchto kompozít, pričom možnosťou podľa našej mienky môže byť uprednostnenie jednej z podôb, prípadne ich variantnosť. Viac dokladov s prvou časťou *stredo-* bolo pri slovách *stredohorský*, *stredostavovský*, *stredotónový*, *stredopásmový* a *stredoformátový*. Pomenovanie *stredohorský* značne prevažuje nad podobou *strednohorský*, doklady sú z akademického prostredia, z odborných časopisov, ďalších periodík ap. Výraz *stredostavovský* sa spracoval v SSJ. Aj keď sa do súčasných slovníkov nezaradil, v korpuse je množstvo dokladov z domácej i prekladovej beletrie, odbornej publicistiky ap. Obe adjektíva hodnotíme ako ustálené.

Aj keď je prvý z dvojice výrazov *stredotónový – strednotónový* častejší, desiatky dokladov pochádzajú z rovnakých stránok, jedinečných zdrojov je teda menej. Nazdávame sa, že táto možná variantná dvojica si v budúcnosti zaslúži ďalší výskum.

Výskyt adjektív *stredopásmový* a *strednopásmový* je vyrovnaný, zdroje sú podobného charakteru – najmä webové stránky predajní špecializujúcich sa na audiotechniku. Na výraz *stredoformátový* je vyše 200 dokladov z dvoch stránok, slovo *strednoformátový* má z jednej stránky viac ako 50 dokladov. Pri oboch dvojiciach podľa nás bude pripadať do úvahy variantnosť.

Vyšší výskyt s prvou časťou *stredno-* bol pri adjektívach *strednofrekvenčný*, *strednopríjmový*, *strednoprúdový*, *strednotlakový*, *strednotratiarsky* a *strednozrnný*. Výrazy *strednofrekvenčný* a *stredofrekvenčný* sú na stránkach podobného charakteru (e-shopy obchodov, ponuky služieb, odborné

texty). Výraz *strednopríjmový* považujeme za ustálený – najmä v publicistike, podoba *stredopríjmový* je ojedinelá (najmä blogy). Slovo *strednoprúdový* sa používa v publicistike, na stránkach o hudbe, na blogoch atď., podoba *stredoprúdový* sa v publicistike vyskytla menej často. Výraz *strednotlakový* napriek svojmu lexikografickému spracovaniu má v podobe *stredotlakový* konkurenciu. Prevaha výrazu *strednotratiarsky* oproti slovu *stredotratiarsky* ukazuje na ustálenosť pomenovania s prvou časťou *stredno-* rovnako ako výrazu *strednozrnný* proti výrazu *stredozrnný*.

Stručne spomeňme ďalšie aspekty skúmanej skupiny slovných jednotiek. Významovú odlišnosť slov z variantných párov sme nezaznamenali. Otázku spájateľnosti sme overovali na dvojiciach *strednofrekvenčný – stredofrekvenčný*, *strednopásmový – stredopásmový*. Najčastejšími kolokátmi výrazu *strednofrekvenčný* sú pomenovania *prúd* (43), *zvuk* (4) a *pec* (3), pri slove *stredofrekvenčný* sú to výrazy *prúd* (9), *prenos* (7) a *pec* (5). Výraz *strednopásmový* (46) sa spája s pomenovaniami *reproduktor* (22), *budič* (4) a *menič* (3), výraz *stredopásmový* (53) so slovami *menič* (19), *reproduktor* (12), *frekvencia* (2), *aplikácia* (2). Aj keď sa vyskytli aj jedinečné kolokáty, nazdávame sa, že vzhľadom na pomerne nízky počet výskytov nemožno preukázať prípadnú výlučnú spájateľnosť skúmaných adjektív.

Vráťme sa k východiskovej dvojici zložených adjektív *strednovlnný* a *stredovlnný*. Viac ako 56 % dokladov na výraz *strednovlnný* a necelých 44 % na podobu *stredovlnný* ukazuje rozkolísanosť v ich používaní. Za základ môžeme považovať slovné spojenie *stredné vlny* (porov. *krátkovlnný* zo slovného spojenia *krátke vlny*), napriek tomu sa v jazykovej praxi využíva aj podoba s prvou časťou *stredo-*. Nazdávame sa, že práve pri tomto výraze zohral úlohu vplyv češtiny, v Slovníku spisovného jazyka českého (1989) sa spracovalo heslo *středo-* „první část složených slov spojující část druhou s významem slova střední, střed...“ a medzi inými kompozitami sa uvádza aj adjektívum *středovlnný* s upresnením „k střední vlny“.

Spomeňme ešte variantné podoby s príponou *-ový strednovlnový* a *stredovlnový*, ktoré sa v korpusových textoch vyskytujú v malom počte (28 oproti 2 dokladom). Ak porovnáme slovníkové spracovanie významovo podobných adjektív (spracované v KSSJ, PSP a Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G, H – L) *krátkovlnný/krátkovlnový* a *dlhovlnný/dlhovlnový*, aj pri zložených adjektívach *strednovlnný/stredovlnný* by sa teoreticky

dalo uvažovať o ich variantnom spracovaní v podobe *strednovlnný/strednovlnový/stredovlnný/stredovlnový*.

Na záver zopakujme, že jazyková prax sa nespráva vždy podľa očakávaní teórie. Ako ukázala naša analýza, pri zložených adjektívach *strednovlnný* a *stredovlnný* nejde o sémantický rozdiel a rozličnú spájateľnosť, preto by sa mali akceptovať všetky uvedené podoby. Niektoré iné kompozitá s prvou časťou *stredno-* a *stredo-* sa už dnes javia ako ustálené, pri iných by bol potrebný ďalší výskum.

LITERATÚRA

JACKO, Jozef: Kurič strednotlakových kotlov. In: Kultúra slova, 1982, roč. 16, č. 5, s. 190 – 191.

JACKO, Jozef: Názvy športovcov s príponou -ár (-iar) a ich štylistická diferenciácia. In: Kultúra slova, 1979, roč. 13, č. 8, s. 265 – 268.

Krátky slovník slovenského jazyka. 5. vyd. J. Kačala (red.). Martin: Matica slovenská 2020. 960 s.

PECIAR, Štefan: Strednodobý plán. In: Slovenská reč, 1970, roč. 35, č. 4, s. 255.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4. nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Slovník slovenského jazyka VI. Doplnky – dodatky. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.

Slovník spisovného jazyka českého. V. R – S. Hl. red. B. Havránek. 2., nezmenené vyd. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1989. 672 s.

VEIS, Štefan a kol.: Malá encyklopédia fyziky. Bratislava: Obzor 1970. 509 s.

# Z DEJÍN NÁŠHO JAZYKA

## *Predspisovné obdobie 5. Mladšie predspisovné obdobie*

PAVOL ŽIGO
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

**Abstract:** In the pre-standard period of Slovak we distinguish two fundamental stages: the earlier period (12th to 16th century) and the later period (17th to 18th century). The later pre-standard period of Slovak was bound up with the last phase of humanism and reached its peak after the onset of the Renaissance and Baroque. From the late 16th century, but especially from the 17th century, source texts have been preserved which attest to the refinement of a written form of cultured Slovak. In the urban environment language forms which had originated in popular speech took on a supra-dialectal character, became differentiated stylistically, and were distinguished by their use in public affairs. The cultured pre-standard forms, despite the fact that they had a supra-dialectal character, did not yet amount to a codified and binding form of pre-standard Slovak.

**Keywords:** history of Slovak Language, pre-standard period, supra-dialectal character – cultural Central Slovak and cultural Eastern Slovak

**Kultúrne predspisovné útvary**

Z hľadiska dejín jazyka sú kultúrne predspisovné útvary výsledkom postupného kultivovania jazyka a ich podstata je v odlišnostiach od žánrov hovorovej povahy, od základnej dorozumievacej funkcie v nárečovom prostredí, v menšej nespisovnej a prirodzeným historickým vývinom sformovanej podobe národného jazyka, ktorá sa používa na dorozumievanie v rámci menšieho územia. Od týchto nárečí sa kultúrne predspisovné útvary výrazne odlišovali týmito vlastnosťami: 1. presahovali územie konkrétneho nárečia, čím nadobudli nadnárečovú povahu (obmedzovali a vylučovali sa nárečové

prvky obmedzené malým jazykovým územím: výrazy *trpó* = teraz, *nadbe* = treba...), 2. mali verejnú funkciu, t. j. používali sa v úradnom či cirkevnom prostredí – mimo súkromnej komunikácie, 3. z tohto hľadiska sa v porovnaní s nárečiami vyznačovali väčšou štýlovou a žánrovou diferenciáciou. Podstata kultúrnych predspisovných útvarov tak spočívala v zrozumiteľnosti za jazykovou hranicou konkrétneho nárečia a vo funkčnosti špecifických prostriedkov cirkevného prostredia (kázne, spovedné formuly, sobášne formuly), v svetskom prostredí išlo o prosby, žiadosti, ponosy, urbáre, zápisy z vypočúvania svedkov, inventáre a ostatné administratívne záznamy. Každý z nich sa na jednej strane súhrnom svojich znakov odlišoval od ostatných žánrov, na druhej strane množstvom hláskoslovných, gramatických aj lexikálnych prvkov možno identifikovať ich areálovú, konfesionálnu aj štýlovú príslušnosť.

Napriek svojej nadnárečovej povahe kultúrne predspisovné útvary ešte neboli jednotným jazykovým útvarom, boli spontánnymi produktmi svojich autorov na úrovni ich jazykového vedomia a neboli záväznou podobou predspisovnej slovenčiny. Na pozadí týchto znakov možno rozlíšiť **tri základné varianty predspisovnej slovenčiny**: kultúrnu stredoslovenčinu, kultúrnu západoslovenčinu a kultúrnu východoslovenčinu. Podstatou tohto členenia sú prvky, ktoré súvisia s pôvodom základných makroareálov slovenčiny, ktorý tvoril ešte neprekonanú hranicu jednotnej podoby predspisovnej slovenčiny.

**Kultúrna stredoslovenčina**

Východiskom kultúrnej stredoslovenčiny boli pravdepodobne ústne formy vyjadrovania, ktoré siahajú do staršieho predspisovného obdobia a sú späté s dobovými prejavmi krátko po 11. storočí aj s neskorým stredovekom a s rozvojom administratívy. V dokumentoch, ktoré sa v kultúrnej stredoslovenčine zachovali od polovice 16. storočia, prevažujú administratívno-právne žánre (testamenty, inventáre, hospodárske záznamy). Charakteristickými znakmi kultúrnej stredoslovenčiny z areálového hľadiska sú prvky siahajúce do praslovanských zmien typických pre stredoslovenský jazykový areál. Sú to podoby typu *rakyta*, *laket'* (s typickou stredoslovenskou skupinou *ra-*, *la-*), neprítomnosť spoluhláskových skupín *-dl-*, *-tl-* (slová typu *šilo*, *salo*), koncovka *-ou* v 7. páde jednotného čísla ženských podstatných mien (*so že-*

*nou*), výskyt prídavných mien stredného rodu s koncovým *-ô* (typu *dobrô*)[1], výskyt dvojhlások *ie*, *ô*, výskyt mäkkých spoluhlások (*milosťam*, *vziať*), koncovka *-ov* v tvaroch 2. pádu množného čísla (*synov*), koncovky *-ia* v 1. a 4. páde jednotného čísla podstatných mien stredného rodu typu *štastia*, *strelenia*[2], podoba číslovky *jedon* (so samohláskou *o*), tvary 2. pádu jednotného čísla ženských podstatných mien s koncovkami *-ej* typu (*z Hornej Mičinej*), koncovky prídavných mien a radových čísloviek so zakončením na *-ie* (*druhie*, *svetlie*, resp. *-yho*, *-ymu*: *bielenyho*, *slavnyho*).

O podobách kultúrnych predspisovných útvarov vydávajú najpresvedčivejší obraz záznamy spontánnych jazykových prejavov, v ktorých mal ich vtedajší zapisovateľ z právneho hľadiska zaznamenať výpoveď konkrétnej stránky tak, ako ho počul. Zo žánrového hľadiska ide o testamenty, ponosy, záznamy z vypočúvania a analogické administratívno-právne zápisy. Okrem hláskoslovnej a gramatickej stránky týchto prejavov je hodnotným zdrojom poznávania vtedajšej slovenčiny aj slovná zásoba – pomenovania súčastí domácností a ich hospodárskej úrovne. Na ilustráciu uvádzame úryvok z testamentu Jána Parížovského (Parížovce, 1564):

*Item nebossticzkey sukne nowa kytaykowa, to panne Julianne poruczem. Item nebosstyczkey czambatowy suknu czernu panne Zoffygy. Item letnyk brunaty sstamietowy gey nebosstyczkey adwe krawy, dwe peryne, dve hlawnycze a cztyry obrusy a dwa rucznyky, to aby dala panna Julianna Katussy. Gyne wsseczky perne ssaty, polowyczu panne Barbore a polowyczu panne Julianne tak, aby Dore s toho tey vdelyly. Diewczet dwoge Dorku a Kassku panne Julianne, aby gich ona opatrovala. Item koniecz platna, czo na obrusy, polowyczu panne Julianne a druhu polowyczu panne Barbore. Item koniecz platna, czo tku*[3]*, to panne Julianne samey a gine ssaty czo su, to wsseczko geg*.[4]

---

[1] Oproti rozdielom v slovách *rokyta*, *loket/lokec* // *šidlo*, *sadlo* // *se ženú* v západoslovenskom, resp. východoslovenskému *areáli*.

[2] Oproti západoslovenským podobám s koncovkou *-ie, -í,* resp. východoslovenskej koncovke *-e*.

[3] *tku* = tkajú

[4] KRAJČOVIČ, Rudolf: Textová príručka k dejinám slovenského jazyka. Bratislava: SPN 1979, s. 33.

Variantom kultúrnej stredoslovenčiny je aj spontánny text – výpoveď o škodách obyvateľov Hornej Mičinej z roku 1621:

*Ya Mathus Czaban zHorney Mičzineg, čo my pokapalo wBystricy yakez kolwek wecy, kterež tuto znamenane su. Ponagprwe skapalo my žitta čtwrtien 6, owsa 4 čtwrtne, hrachu za čtwrtnu, gedon puolt slaniny, gedno sadlo, masla osemnact žagtly, medu pet žagtly, dwoge nohawic, gedne biele, druhie swetlie, sukna tež za try lakte odrezali s/postawu, platna bielenyho okolo gedenact lakty, dwe plachty tenkie, dwe presteradla bielene…*[5]

Kultúrna stredoslovenčina postupne prenikala aj do tlačených textov a za pôvodné hranice stredoslovenského jazykového areálu. Prvky hláskoslovnej aj gramatickej povahy boli zrozumiteľné, prijateľné a funkčné aj na ostatnom území slovenského jazyka. Najčastejšie ide o administratívno-právne, dokumentárne a pastoračné žánre. Typickým príkladom je prvé vydanie Ostrihomského rituálu z roku 1625 (*Rituale Strigoniense*) arcibiskupa P. Pazmáňa.

Úryvok zo sobášnej formuly:

*Yako ty meno ?*
*Yan, lebo N.*
*Katharina, lebo N.*
*N. Pitam sa ťeba na twogu Krsťansku vvieru, a-bis mne poveďel, syli zdavanij zginu ossobu, alebo nie slubillisy manželstvvo žiadney druhei ossobe mimo tegto poctivvei ossobi ?*
*Nie*
*Milugessli tuto poctivu ossobu ?*
*Milugem*.[6]

Okrem typických stredoslovenských prvkov texty z predspisovného obdobia v celej jazykovej oblasti slovenčiny obsahovali pri datovaní, intitulá-

[5] KRAJČOVIČ, Rudolf – Žigo, Pavol: Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny. Bratislava: Univerzita Komenského 2015, s. 97.

[6] Prepis fotokópie originálu v diele Jána Stanislava: Dejiny slovenského jazyka. Zv. III. Texty. Bratislava. Vydavateľstvo SAV 1967, príloha, obr. 20a.

ciách (osloveniach), promulgáciách (vyhláseniach), naráciách (opisoch udalostí) aj dispozíciách (rozhodnutiach) tradičné prvky nedomácej, väčšinou českej proveniencie, a jazykové zvyklosti pisára, pisársky úzus. Časť týchto prvkov ilustruje úryvok z testamentu druhej polovice 18. storočia:

*We Gmenu Pane. Ga Iano Fertaly w Nemocy, a syce, gak se domnjwam, w nebezpečneg postaweny gsauce, prwe nežby sem se wjce rozstonal, ohlednul sem se na mau Manželku a na me dwe djtky, totiž Syna a Dceru, tento poradek, pod mym dobrym swedoúmjm sem včinil, aby tak nekdy po me smrti, me Manželky ane/bo y mym Djtkam Kriwda se nestala* (Lovinobaňa 1764).[7]

Napriek týmto tendenciám sa kultúrna stredoslovenčina – aj ostatné kultúrne predspisovné útvary – vyznačovala variantnosťou. Obsahovala však množstvo prvkov, ktoré boli zrozumiteľné a funkčné aj za hranicami stredoslovenského nárečového areálu a svojou stabilitou ovplyvnili jazykový základ kodifikácie spisovnej slovenčiny v polovici 19. storočia.

**Kultúrna východoslovenčina**

Korene kultúrnej východoslovenčiny siahajú – rovnako ako pri ostatných kultúrnych predspisovných útvaroch – do prirodzenej podoby jazyka, do tradičnej ústnej slovesnosti. Aj na východoslovenskom jazykovom území sa kultúrna východoslovenčina šírila už od 12. storočia v ústnom podaní najmä v mestskom, vzdelaneckom a cirkevnom prostredí. Typickými jazykovými znakmi východoslovenskej proveniencie sú výsledky spontánnych jazykových zmien v hláskosloví aj gramatike tohto areálu: výskyt hlások *dz*, *c* za pôvodné hlásky *ď*, *ť* (*budzem*, *dosc*), neprítomnosť dvojhlások, neprítomnosť slabičného *r*, *l*, namiesto ktorého sa vyskytujú skupiny *er*, *ar*, *el*, *ol*, a prítomnosť ďalších špecifík v hláskosloví (*sterhnul* = strhol, *večar* = večer, *pujdzeme* = pôjdeme, *ľeci* = letí, *peic* = päť, *buľi* = boli), v tvarosloví sa pri skloňovaní podstatných mien unifikovali koncovky bez rozdielu rodu (*po hižoch* = po chyžiach, *stodoloch* = stodolách, *pecoch* = peciach), typické je množstvo diferenciačných znakov v slovnej zásobe: *doraz* = hneď, *ľetušni* = letný, *otruc* = otráviť, *ochabic* = opustiť, zanechať, *šukac* = hľadať.

[7] Prepis P. Žiga podľa farskej matriky obce Lovinobaňa.

Takisto ako v prípade kultúrnej stredoslovenčiny, aj kultúrna východoslovenčina sa šírila v písanej aj tlačenej podobe. Typickým príkladom písanej podoby je výhražný list zbojníkov Bardejovčanom z r. 1493[8]:

*Vy zly a nespravedlivy lvde bardiowcy viste naszych bratow daly zveszaty lvdy dobrich a nevinnich iako mordere necnotlyvy, ktery any vam ani zadnomv nicz nebili vinni a preto gesli nam priatelom a rodovi ich za nich nepolozite czeteri sta zolotich vezoloce do troch nedeli vklastore vmogili v crakova alebo v cartwsov vlechniczi tedi na vaszych hordlech y na vaszym ymaniv y na vaszich podanich se bvd dvlvho bvd kratko, tak to se mstiti bvdemy pocud naszeho rodv stava, tot list pysan shor dzen svtih(o)iacuba.*

*Orawa, Mvran, Dvnagecz, Senok, rimanow, premisl.*
*Vasko nevinny crov nevina, Timko nevinny*

V kultúrnych predspisovných útvaroch takejto povahy sa vyskytuje množstvo prvkov z iných jazykov, ktoré svedčia o prirodzenej povahe jazyka aj jazykových kontaktoch s poľským a ukrajinským jazykovým prostredím (*žadnomu*, *rodovi*, *četeri*, *zolotych*, *hordlech...*).

Miera nedomácich jazykových prvkov závisela od areálových kontaktov s inojazyčným prostredím poľského severu a východnej po ukrajinsky hovoriacej časti obyvateľstva, ale súvisela aj s historickými okolnosťami – nemeckou baníckou kolonizáciou na Spiši (aj v prípade stredoslovenských banských miest[9]). Okrem písanej podoby sa znaky kultúrnej východoslovenčiny zachovali od polovice 16. storočia aj v tlačených textoch. Príkladom je text tlačenej Levočskej prísažnej formuly z r. 1552 s množstvom východoslovenských hláskoslovných, gramatických a lexikálnych znakov a tradičných nemeckých pravopisných zásad:

*Ja N. pryseham panw Bohw ie ieho szwetemw szlowu Sze chzem weren a poschluschen bytz Panw Richtarowy ie Radze tego to myesta a ich tschescz ie poszytek schukac ie dzelac ie schkody ich warowathz a chzem kaschdemw prawa dopomocz wbogemw iako ie bohatemw czudzemu iako ie domaschnemw a nechze(m) tego ochabycz dla pryiasny abo dla nepryiasni abo dla da-*

[8] Prepis fotokópie originálu podľa Rudolfa Krajčoviča: Svedectvo, 1980.

[9] Pozri ŽIGO, Pavol: Banícka slovná zásoba v predspisovnom období slovenského jazyka. In: Argenti fodina 2011. Banská Štiavnica. Slovenské banské múzeum 2012, s. 152 – 157.

*row, ale kaschdemw zprawedliwostzi dopomocz presz omyeskanya a wdowy ie Syrothi bronic wedlug moye naywysche moczy a szadne reczy nye sataytz czo bi byla kw poschitkw abo schkodze tego tho myesta. Ale panw Richtarowy ide Radze to oznamycz. Tak my bug pomahay ie iego swete slowa. Amen.*

Variantnosť kultúrnej východoslovenčiny sa prejavila aj koncom predspisovného obdobia na vydaní základných bohoslužobných textov pre východoslovenských kalvínov z rokov 1750 – 1758. Debrecínske centrum kalvinizmu v snahe udržať si svoj konfesionálny vplyv na južnú časť Zemplína vydalo tamojším veriacim päť základných textov: *Mali catechismus* (1750), *Hlasz pobosnoho spéványa* (1752), *Svetoho Dávida kralya a proroka szto i pedzesátz Soltari* (1752), *Radosztz sertza pobosnoho* (1758) a *Agenda eccelsiarum reformatarum* (1758). Už v ich tituloch sa odráža východoslovenský jazykový základ[10] s prvkami maďarského pravopisu[11], pretože texty boli vytlačené v tlačiarni v Debrecíne.

Úryvok z textu kalvínskeho *Malého katechizmu* v kultúrnej východoslovenčine[12]:

*Z. Chto jest Jesus Kristus?*

*O. SZIN BOSI*

*Z. Pretzo on se imenuje Jesusom?*

*O. Zato as lyem in jeszt szam Szpazitzel nas.*

*Z. Zatzo se zove KRISTUSom?*

*O. Tsom on jesto z pólnu Milosztzu Ducha Svetoho pomazání, Abi nasin Nájvissim Prorokom, Knyasom i Királyom ból.*

*Z. Tsomu se imenuje Jednorodzenim SZINOM BOSIM?*

*O. Tsom lyem On szám od vetsnoststz znvyevipovedzenim szposzobom od Ottza jest narodzeni.*

*Z. Tsi mose tus urobitz gyábol, alebo zli tslovek tzo on chtze?*

*O. Vetzéj nyé lyem na kelyo jich Buóh dopustsi.*

---

[10] Východoslovenské hláskoslovné znaky: zmena *ť* > *c*, podoby zámen *joho* = *jeho*, *szvojo* = *svoje*, *séjsztz* = *šesť*, *chto* = *kto*; lexikálne prvky: *zove se* = *volá sa*, *tsom* = *čom* vo význame *prečo*, *potrimá* = *podrží*, *vydrží...*

[11] *lyem* = *ľem*, t. j. *len*, *znvyevipovedzenim* = *z ňevipovedzenym,* t. j. *s nevypovedaným*, *szpravodlyivi* = *spravodľivy*, t. j. *spravodlivý*, *zsádnim* = *žádnym*, *t. j. žiadnym*, *nyé* = *ňe*, t. j. *nie...*

[12] Prepis podľa Rudolfa Krajčoviča, 1980, s. 163.

Kultúrna východoslovenčina si svoju kontinuitu zachovala aj s prienikom do spisovného obdobia. V roku 1845 vyšiel spis *Šenk paľenčeny* od bardejovského kazateľa Jána Andraščika, od roku 1886 sa vo východoslovenskej kultúrnej slovenčine písanej maďarským pravopisom vydávali *Amerikanszko-Szlovenszke Novini* a kultúrna východoslovenčina sa v 19. storočí a začiatkom 20. storočia používala v ľudovýchovnej tvorbe (kalendáre a elementárne učebnice). Množstvo typických znakov východoslovenského jazykového areálu v hláskosloví, gramatike aj lexike pretrvalo v tunajších nárečiach, v spontánnej jazykovej komunikácii až do súčasnosti. Ich špecifická povaha a výrazné územné ohraničenie však limitovali ich perspektívu prieniku do kodifikovanej podoby slovenčiny.

# ZO STUDNICE RODNEJ REČI

*Motivácia priezvisk Slovákov v Kétšoproni v Maďarsku*

IVETA VALENTOVÁ
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

**Abstract:** The paper examines the surnames of families of Slovak origin in the village of Kétsoprony (Slovak: *Kétšoproň*) near Békéscsaba, located in southwestern Hungary. The author focuses on the characterisation of these surnames from the perspective of their motivation. The surnames point to the first (baptismal) names and the origins of the bearers' ancestors, their occupation, personal characteristics, social status and family relationships. The results of the analysis of the surnames of Slovaks in Hungary provide valuable insights not only for anthroponomastics, but also to historians or ethnographers, as well as to Slovaks in Hungary, who are helped in reviving Slovak traditions and the Slovak language.

**Keywords:** anthroponomastics, surnames of Slovaks, motivation, Kétsoprony, Hungary

Obec Kétšoproň (maď. *Kétsoprony*) ležala pôvodne v severozápadnom cípe chotára Békešskej Čaby na juhozápade Maďarska. Hoci slovenská podoba názvu (slovenské exonymum) nie je štandardizovaná, medzi Slovákmi v Maďarsku sa vžila podoba *Kétšoproň*, ktorú budeme používať. Pôvodne išlo o dve pri sebe ležiace osady (v historických prameňoch sa uvádzali ako *két Sopron*[1]), ktoré po plienení osmanskými Turkami ostali vyľudnené

ORCID: 0000-0003-4034-0301

Príspevok bol vypracovaný v rámci dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV, v. v. i., v Bratislave a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe a vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA č. 2/0026/24 Lexika slovenských terénnych názvov – 2. časť.

[1] Maď. *két* = dva. L. Kiss (1988, s. 489) uviedol aj staršiu podobu *Keth-Sopron*, pričom odkázal na súvis s názvom mesta *Sopron* v Győrsko-šopronskej župe, ktoré má pôvod

a opustené (Haan, 1866, s. 31). L. Haan (tamže) o znovuosídlení tejto dedinky napísal: „Keď sa v r. 1750 trajssí rkatolíci (sic!) osadili na Čabe, ponewáč už inej zemi k wymeraniu nebolo, wymerala sa im oracina w uhle pustatiny ssopronskej, kde až posial, od ewanielikow oddelene, wládzau zem“. A. Krupa (1988, s. 12) tiež uviedol, že predkovia obyvateľov Kétšoproňa sú katolíci z Nitrianskej a Hontianskej stolice, ktorí sa okolo roku 1750 usadili v osobitnej časti Békešskej Čaby *Siksava* (maď. *Szikszava*), a evanjelici, považovaní za pôvodných obyvateľov Békešskej Čaby, im poskytli polia v najvzdialenejšom mieste békešskočabianskeho chotára, kde vznikla osada Kétšoproň, ktorá sa v r. 1952 osamostatnila.

Tento proces prebiehal postupne. Keďže Slováci katolíckeho vyznania mali domy postavené v Békešskej Čabe a polia v Kétšoproni, vybudovali si na svojich poliach tzv. *sálaše*, domy postavené z nepálených tehál (*vaľkov*), aby sa nemuseli večer po práci na poliach vracať domov do 17 – 18 km vzdialenej Békešskej Čaby. V časti katastra obce však v niektorých sálašoch bývali aj evanjelici zo susednej osady Kondoroš (maď. *Kondoros*), do ktorej sa prisťahovali Slováci zo Sarvaša v r. 1875 (Krupa, 1988, s. 12). Niektoré sálaše (maď. *tanya*), časti chotára (predstavujúce cestu s priľahlou pôdou a sálašmi), ktoré označovali maď. slovami *sor* alebo *dűlő*, po slovensky *úvrať* alebo do slovenčiny adaptovaným slovom *šór* (z maď. *sor*), a pusty Kétšoproňa sú na mapách pomenované podľa priezvisk ich majiteľov, napr. *Szekerka dűlő*, *Csizmadia dűlő*, *Hajdú sor – dűlő*, *Laczó pusta*, *Oszlácz-tny.*[2], *Petrovszki-tny*. Okrem Slovákov v nich bývali aj Maďari, ktorí zväčša prišli v rámci výmeny obyvateľstva[3] z južného Slovenska. V súčasnosti časť pôvodných sálašov už nestojí, niektoré sú neobývané a chátrajú, ale v daktorých ešte stále bývajú najmä starousadlíci. Deti, resp. ďalšie generácie pôvodných slovenských osadníkov si postavili domy už v obci Kétšoproň, príp. odišli bývať zväčša do Békešskej Čaby. Mnohé kétšopronské priezviská preto možno nájsť aj medzi Slovákmi v Békešskej Čabe.

---

v latinizovanej podobe gréckeho mena *Sophronios*, *Sopronius* (bližšie o miestnych názvoch *Šopron* a *Šoporňa* p. Jakubek, 2026).

[2] Maď. skratka *tny. = tanya* „sálaš“.

[3] Výmena obyvateľstva prebiehala v r. 1946 – 1947 na základe dohody medzi Československom a Maďarskom z 27. 2. 1946.

Priezviská Slovákov v Kétšoproni sme získali v rámci výskumu v obci počas 39. interdisciplinárneho výskumného tábora (21. – 27. 6. 2026, organizoval ho Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe), z telefónnych zoznamov z r. 2008, 2009 – 2010, z tabiel absolventov miestnej základnej katolíckej školy z rokov 1958 – 1992, zo zoznamu padlých v obidvoch svetových vojnách, ktorý je verejne vystavený pred miestnym kostolom, z historického dokumentu obsahujúceho zoznam prispievateľov na kúpu zvona v šopronských sálašoch (maď. názov dokumentu: *Sopron tanyai havangvételéhaj hozzájávalás*) a formou riadeného rozhovoru s informátormi. Keďže z dôvodu ochrany osobných údajov sme nemali k dispozícii zoznam obyvateľov obce a slovenských voličov, nemusí byť zoznam priezvisk Slovákov, z ktorého sme pri systematizácii motivácie priezvisk vychádzali, úplný. Takmer 100 priezvisk, ktoré sme analyzovali z motivačného, lexikálneho a jazykového hľadiska, však predstavuje dostatočné východisko.

Dedina bola v minulosti čisto slovenská, ale v rámci výmeny obyvateľstva v r. 1946 – 1947 prišli do obce aj maďarské rodiny z južného Slovenska (napr. rodina s priezviskom *Morva*). Mnohé rodiny sú už dnes národnostne zmiešané, napriek tomu maďarských priezvisk je len niekoľko, napr. *Máté* (z maď. rodného /krstného/ mena *Máté*), *Salamon* (z maď. podoby *Salomon* starozákonného mena *Šalamún*), *Szabó* (maď. *szabó* = krajčír), *Horváth* (maď. *horvát* = Chorvát), *Sárkány* (z maď. *sárkány* = drak, šarkan), pričom niektoré z nich sú frekventované aj na Slovensku, napr. rôzne grafické podoby priezviska *Horváth*[4] (ide aj o slovenské rodiny s pomaďarčeným priezviskom). Slováci si v tejto obci sami nepomaďarčovali priezviská, resp. len zriedkavo, napr. jeden nositeľ priezviska *Laurinec* si ho údajne zmenil na *Lévai*. Väčšinu priezvisk možno označiť za domáce, slovenské, lebo vznikli zo slov, ktoré aj keď etymologicky nemuseli mať slovanský pôvod, adaptovali sa do slovenského jazyka a používali sa už v staršej slovenčine, alebo vznikali zo slovenských podôb rodných (krstných) mien a z názvov obcí na území dnešného Slovenska a tvorili sa slovenskými sufixmi, napr. *Bencsik* zo skrátenej podoby *Benko* rodného (krstného) mena *Beňadik*, *Benedikt* slo-

[4] Na Slovensku ide o veľmi frekventované priezvisko, napr. podľa počtu mužských nositeľov v r. 1995 ho v podobe *Horváth* malo až 15 102 rodín, *Horvát* 1 291, *Chorvát* 352, *Chorváth* 117 a *Charvát* 121 rodín (Ďurčo a kol., 1998).

venskou synovskou príponou *-ík*, *Medovarszki* pomocou adjektívnej prípony *-ský* od názvu obce *Medovarce*. Istým spôsobom však boli pomaďarčené, lebo všetky sa zapisovali maď. grafikou. V týchto úradných podobách ich budeme uvádzať aj ďalej. K najčastejším priezviskám patria *Ancsin*, *Gyebnár*, *Korcsok*, *Krajcsó*, *Krizsán*, *Laurinyecz*, *Paulik*, *Petrovszki*, *Priskin*, *Szász* (porov. aj Kizsely, 2022, s. 9 – 10).

**Priezviská z rodných (krstných) mien**

Jednu z najväčších skupín tvoria priezviská zo skrátených alebo základných podôb rodných (krstných) mien: *Adamcsik* (*Adamko – Adam*), *Aleksza*, *Alexa* (*Alex – Alexander*), *Ancsin* (*Anča – Anna*), *Bartolák*, *Bartyik* (*Bartol*, *Barto – Bartolomej*), *Bencsik* (*Benko – Beňadik, Benedikt*), *Beták* (*Beta – Alžbeta*), *Borgulya* (*Barbora*), *Gábriel* (*Gabriel*), *Gálik* (*Gál*), *Gregus* (*Gregor*), *Jancsek*, *Jankovics* (*Jančo*, *Janko – Ján*), *Laurinyecz* (*Laurenc*), *Marik* (zo skrátených podôb mien *Martin* alebo *Mária*), *Mihalecz*, *Mihalyik* (*Michal*), *Paulik*, *Paulyis*, *Pável* (*Pavol* i *Pavel*), *Priskin* (*Priška*), *Simonka* (*Šimon*), *Urbanczok* (*Urban*), *Valyuch/Valyúch* (*Valo*, *Vaľo – Valentín*), *Viczián* (*Vincent*), *Zsigovics* (*Žigo – Žigmund*).

Priezvisko *Kurilla* vzniklo z jeho východoslovanských podôb *Kiril*, *Kirill*, *Kirila*, porov. ukr. priezvisko *Курила* zo starého ukr. mena *Курило*, oficiálna podoba je *Кирило*, rodného (krstného) mena *Cyril* (Rymut, 1999, s. 106; Čučka, 2005, s. 315).

Niektoré priezviská môžu mať aj inú motiváciu, napr. *Surin* (vyslov *Šurin*) vzniklo zo ženského slovanského prímena (možno prezývky) alebo z domáckeho rodného (krstného) mena *Šura* a privlastňovacej prípony *-in*, ktorá vyjadruje príbuzenský vzťah k matke alebo k manželke. Prímeno, prezývka i priezvisko *Šura* mohlo vzniknúť z prídavného mena *šuravý* s významom „šikmý, krivý“ alebo zo starobylého príbuzenského termínu *šur* s významom „ženin brat, švagor“ (porov. Majtán, 2011, s. 196; 2014, s. 123, priezvisko *Šurík*). *Šura* je aj domácka podoba mena *Alexandra* (Majtán – Považaj, 1998, s. 340). Toto priezvisko sa mohlo utvoriť aj z mužského osobného mena *Šura* a zo staršej mužskej privlastňovacej prípony *-in* (podľa pravidelného tvorenia privlastňovacích adjektív od a-kmeňov substantív)[5].

[5] Táto prípona sa zachovala hlavne v miestnych, osadných názvoch, napr. osobné meno *Trenka* > *Trenčín*, *Kuba* > *Kubín* i *Bada* > *Badín* a i.

Priezvisko *Šurin* teda mohlo vzniknúť priamo ako prezývka podľa vlastnosti z uvedeného prídavného mena *šurý* alebo z príbuzenského termínu *šur* ako priezvisko podľa príbuzenských vzťahov. Nárečové slová *šura*, *šurka*, *šurinka* majú význam „hus“, v prenesenom význame *šura* je „neporiadna, neupravená žena“ a zo Skalice je doklad na prídavné meno *šuravý* s významom „škuľavý“. Aj tieto významy mohli byť motivantmi vzniku tohto priezviska.

Priezvisko *Tuska* (vyslov *Tuška*) s najväčšou pravdepodobnosťou vzniklo z domáckej podoby *Tušo* rodného (krstného) mena *Matúš* (porov. Dudok, 1999, s. 46, 70) slovenskou príponou *-ka*, ktorou sa utvorilo veľké množstvo priezvisk z rozličných základných a skrátených podôb rodných (krstných) mien, napr. *Benka*, *Martinka*, *Juračka*, *Matuška*, *Michalička*, *Tomka* a i. (Majtán, 2014, s. 27). M. Kázmér (1993, s. 1096) však uviedol vznik tohto priezviska zo slova *tuška* vo význame „šúľok“.

**Priezviská podľa pôvodu**

Druhú najpočetnejšiu motivačnú skupinu tvoria tzv. priezviská podľa pôvodu, ktoré vyjadrujú miestnu príslušnosť. Zvyčajne poukazujú na to, odkiaľ predkovia nositeľa daného priezviska pochádzajú. Najčastejšie sa tvoria antropoformantom *-ský*[6], resp. majú podobu prídavných mien odvodených od miestnych názvov: *Bánszki* (z názvov *Lovinobaňa* /staršie aj *Lowiňa Báňa*, *Olowená Báňa*, maď. *Lonya-Banya*/, *Rimavská Baňa* v okr. Rimavská Sobota, príp. z maďarskej podoby *Bán* slovenského mesta *Bánovce nad Bebravou*, *Bánová* /dnes súčasť Žiliny/, *Banky* a *Banka* /maď. *Bánk*/, čo je aj názov osady so slovenským obyvateľstvom v Novohrade), *Hrabovszki* (z názvu *Hrabovka* v okr. Trenčín, príp. aj z názvov *Hrabské*, *Hrabovec* /okr. Bardejov/, *Hrabovec nad Laborcom* /okr. Humenné/), *Látkóczki* (z maď. názvu *Látkóc* slovenskej dediny *Látkovce*, ktorá je dnes súčasťou obce Uhrovec v okr. Bánovce nad Bebravou), *Lehoczki* (z názvu niektorej slovenskej obce, ktorá má v názve časť *Lehota*[7], napr. *Lehota* v okr. Nitra, *Lehota nad Rimavicou*, *Čelkova Lehota*, *Dolná Lehota* atď.), *Medovarszki* (z názvu *Medovarce* v okr. Krupina), *Petrovszki* (z názvov *Petrova Lehota*

[6] Novšie bližšie o antropoformante *-ský* I. Valentová (2026a), tam aj staršia literatúra.

[7] Názvy obcí vznikli z apelatíva *lehota*, čo znamenalo „čas, obdobie oslobodenia od platenia daní“ (bližšie napr. Krajčovič, 2011, s. 289).

v okr. Trenčín, *Petrova Ves* v okr. Skalica, *Petrovo* v okr. Rožňava alebo z názvu *Petrovce*, ktorým sa pomenúva na Slovensku niekoľko obcí), *Sutyinszki* (z názvu obce *Šútovce* v okr. Prievidza, čo by potvrdzoval aj výskyt priezviska *Šutinský* v 3 rodinách v okr. Prievidza /v Nitrianskom Rudne a Rudnianskej Lehote, ktoré sú neďaleko Šútoviec/, príp. aj z názvu *Šútovo* v okr. Martin, hoci v obidvoch prípadoch je spisovné prídavné meno od týchto názvov *šútovský*), *Szenteszki* (z maď. názvu *Szentse*, *Szencse* obce Svätuša, dnes časti Podhájskej v okr. Nové Zámky, príp. z maď. názvu *Szenteske* slovenskej obce *Svätuš* v okr. Sobrance alebo z maď. názvu *Szentes* obce *Svätuše* v okr. Vranov nad Topľou), *Zelenyánszki* (z názvu *Zelené* /dnes súčasť Poltára/ alebo zo staršieho názvu *Malé Zelencze* obce *Malé Zlievce* v okr. Veľký Krtíš, príp. z názvu niektorej z obcí *Dolné* alebo *Horné Zelenice* v okr. Trnava). Priezviská, ktoré vznikli z maď. názvov obcí, nemuseli vzniknúť priamo z maď. názvu, môžu byť aj pomaďarčené, napr. *Svätušský* > *Senteszki*.

Pri pomaďarčovaní sa však zvyčajne zmenila aj prípona *-ský* na maď. adjektívnu príponu *-i*, napr. *Lipcsei* (z maď. podoby *Lipcse* časti názvu *Ľupča – Partizánska Ľupča* /starší názov *Nemecká Ľupča*, okr. Liptovský Mikuláš/ a *Slovenská Ľupča* v okr. Banská Bystrica). Toto priezvisko síce mohlo vzniknúť priamo z maď. podoby názvu, ale rovnako môže ísť aj o pomaďarčené priezvisko *Ľupčiansky*. Priezvisko *Szabadkai* podľa M. Kázméra (1993, s. 954) vzniklo z názvu obcí *Szabatka*, ktoré sa nachádzajú napr. v Báčskej, Békešskej i Gemerskej župe (pozri aj Lipszky, 1808, s. 618). *Szabadka* je aj maďarský názov srbského mesta Subotica (slovenský štandardizovaný názov je *Sabatka*). K tomuto typu tiež patrí priezvisko *Szigeti*. Pravdepodobne tak pomenovali niekoho, kto prišiel z obce, ktorá má v názve časť *Sziget* (z maď. apelatíva *sziget* s významom „ostrov v rieke“), napr. *Szigetvár*, *Szigethalom*. Aj slovenská obec *Žitavce* (okr. Nitra) mala maďarský názov *Sziget-Gyarmath*. Obcí s názvom alebo časťou názvu *Sziget* bolo v bývalom Uhorsku viacero (Lipszky, 1808, s. 646).

Priezviská podľa pôvodu môžu mať aj podobu obyvateľských mien, resp. sa z nich utvorili nulovým antropoformantom. Patria k nim priezviská *Molcsán* (z názvu obce *Môlča* v okr. Banská Bystrica) a *Závogyán* (z názvu obce *Závodie* /dnes súčasť Žiliny/, príp. obce *Závod* v okr. Malacky). Priezvisko *Krizsán* s najväčšou pravdepodobnosťou vzniklo z obyvateľské-

ho mena *Križan* od niektorého názvu slovenských obcí *Kríž* (dnes Kristy, okr. Sobrance), *Kríže* (okr. Bardejov), *Svätý Kríž* (dnes súčasť Novej Dediny v okr. Levice alebo aj starší názov Žiaru nad Hronom), *Svätý Kríž nad Váhom* (dnes súčasť obce Považany, okr. Nové Mesto nad Váhom), *Svätý Kríž* v okr. Liptovský Mikuláš a i. Menej pravdepodobný je výklad M. Hajdú (2010, s. 288), že sa utvorilo z podoby *Kris*, *Krisz* gréckeho mena *Chrisztosz*, lat. *Christianus* (slov. *Kristián*) a zo slovanskej prípony *-án*. Slovenskou príponou *-an* (v priezviskách môže byť zapísaná aj *-án*) sa zo skrátených podôb starobylých slovanských a kresťanských mien síce tiež tvorili priezviská (porov. Majtán, 2014, s. 25), napr. *Bojan*, *Kojan*, *Kochan*, *Deman*, *Filan* a i., ale táto prípona je typickejšia pre priezviská z obyvateľských mien. Mohlo by však súvisieť aj s apelatívom *kríž*. Pomenovať tak mohli napríklad niekoho, kto býval pri kríži.

Priezvisko *Mengyán* sa utvorilo z obyvateľského mena *Menďan* od názvu obce *Menda* (maď. *Mende*) v Peštianskej župe, v ktorej tiež žijú Slováci. Medzi Slovákmi v Maďarsku sa používa aj podoba *Menďa*. Predkovia nositeľa tohto priezviska mohli napríklad v tejto obci dočasne žiť. Pri odchode Slovákov na Dolnú zem sa niektorí zastavili a žili v obciach na severe dnešného Maďarska, neskôr migrovali ďalej na juh.

Z krajového obyvateľského mena vzniklo iba priezvisko *Szpisják* (*Spišiak* „obyvateľ Spiša“; porov. Majtán, 2014, s. 89).

Niekoľko priezvisk, ktoré poukazujú na pôvod, vzniklo z etnických mien: *Horváth* (maď. *horvát = Chorvát*), *Nyemcsok* (*Nemec*), *Szász* (*Sas* „obyvateľ Saska[8]“; Majtán, 2014, s. 90). Priezvisko *Tóth* má pôvod v slove *Tót*, ktorým starí Maďari po príchode do Karpatskej kotliny spočiatku označovali všetkých príslušníkov nemaďarských národností Uhorska, neskôr už len Slovákov (Majtán, 2006, s. 96). Východisko má v staronemeckom slove *diot* s významom „ľud“ (porov. aj Majtán, 2014, s. 91).

Priezvisko *Uhrin* vzniklo z obyvateľského mena *Uhrin = Uhor*, obyvateľ Uhorska (Uhorsko, ktorého súčasťou bolo aj slovenské územie, sa v staršej slovenčine nazývalo *Uhry*), hoci M. Majtán (2014, s. 90) uviedol, že ide o pomenovanie osoby podľa etnickej príslušnosti. Uhorsko však bolo mnohonárodnostný štát, v ktorom žili viaceré etniká, slovami *Uhor*, *Uhrín* ozna-

[8] Sasko je spolková krajina v Nemecku.

čovali aj jeho obyvateľov nemaďarských národností, preto by bolo vhodnejšie hovoriť skôr o obyvateľskom mene[9] ako o etnonyme. Je pravdepodobné, že ak nositeľmi tohto priezviska sú Slováci, vzniklo z názvu *Horné* alebo *Vyšné Uhry*, kde Slováci žili.

Priezviská z etnických mien však nemusia vždy poukazovať na etnický pôvod, národnosť. Môže ísť len o prezývku, ktorou niekoho označili podľa určitej typickej vlastnosti, ktorá je pre daný národ príznačná, takže potom by išlo o priezvisko podľa vlastnosti.

**Priezviská podľa vlastností**

Tretiu najväčšiu skupinu tvoria priezviská podľa psychických alebo fyzických vlastností, ktoré zvyčajne mali prezývkový charakter. Skutočný motivant sa dnes ťažko hľadá, pretože nemuseli pomenovať určitú vlastnosť priamo, ale obrazne, pôvodné prímená mali metaforický a metonymický charakter. Vznikali priamo alebo sa rozličnými príponami utvárali z neutrálnych i príznakových, pozitívne i negatívne citovo zafarbených apelatív z rozličných významových okruhov. Pomerne časté sú priezviská z názvov rozličných druhov živočíchov: *Hrivnák* (*hrivnák* „divý holub, lat. Columba palumbus“ /Historický slovník slovenského jazyka 1, s. 448; ďalej HSSJ; aj Majtán, 2014, s. 46/), *Komár* (*komár*), *Kossuth* (*košút* „vyrezaný, vyškopený cap“; Majtán, 1974; 2014, s. 101), *Szlávik* (*slávik*), *Sztraka* (*straka*).

Niektoré priezviská by sa dali zaradiť aj do inej motivačnej skupiny. Napríklad priezvisko *Oszlács* (vyslov *Osláč*) mohlo vzniknúť ako prímeno podľa vlastnosti, ktoré súvisí so slovom *osla* v ženskom rode s významom „kameň upravený na ostrenie“ (HSSJ 3, s. 365), alebo ako expresívna prezývka z označenia zvieraťa podobného koňovi *osol*. Na druhej strane ako priezvisko podľa zamestnania mohlo pomenúvať niekoho, kto vyrábal či predával osly (= kamene upravené na ostrenie) alebo kto sa staral o osly (= zvieratá podobné koňovi, somáre). Málo pravdepodobný by bol jeho vznik z názvu slovenskej obce *Oslany* (okr. Prievidza), presnejšie z obyvateľského mena od názvu tejto obce, pretože to má podobu *Oslanec* a obyvateľské mená sa nezvykli tvoriť príponou *-áč*.

[9] Porov. obsah termínov *etnonymum* a *obyvateľské meno* (Valentová a kol., 2024, s. 110 – 111, 212).

Z apelatív iných významových okruhov zvyčajne vzniklo alebo sa utvorilo len po jednom priezvisku: *Kozsuch* (*kožuch* – mohlo by ísť aj o výrobcu alebo predajcu kožuchov), *Korcsog/Korcsok* (*korec*, *korček* „merná nádoba, ktorá pôvodne bola z kôry“, „miera na sypaniny s obsahom 25 – 85 l“, „plošná miera, plocha, na ktorú sa dal vysiať korec obilia“ /HSSJ 2, s. 103/), *Koczka* (*kocka*), *Rohoska* (*rohožka* „prikrývka, prestieradlo, koberec“, v nárečiach aj „pletivo obyčajne z prírodných materiálov /z prútia, lyka, slamy/ na rozličné účely“, „mreža na sušenie, tienenie“ a v debnárskej terminológii aj „tesniaca výplň /obyčajne z listov/ medzi latami alebo dúžkami“ /HSSJ 5, s. 80; Slovník slovenských nárečí 3, s. 638; ďalej SSN/, pričom by tiež mohlo ísť aj o výrobcu alebo predajcu rohoží), *Strbik* (*štrba* „štrbina“, príp. *štrbavý*, t. j. ktorému chýba zub alebo viac zubov), *Suhajda* (*šuhajda* „mladý slobodný muž, šuhajec, šuhaj“ /Dudok, 1999, s. 101/), *Podobni* (*podobný* „majúci približne rovnaký vzhľad, hodnotu, podobu, vkus a iné vlastnosti“, „vhodný, hodiaci sa na niečo“ /HSSJ 3, s. 601/), *Zelenka* (*zelený* /Majtán, 2011, s. 209/).

Priezvisko *Kudlák* síce vzniklo ako prezývka podľa vlastnosti, ale motivujúcich slov mohlo byť viacero: východoslovenské nárečové slovo *kudla* s významom „chlp“ s príponou *-ák* na označenie chlpatého alebo strapatého človeka alebo *kudláč* „kto je chlpatý, strapatý, kučeravý, kudlatý“ (porov. HSSJ 2, s. 157; SSN 1, s. 900). Rovnako mohlo vzniknúť z českého, z latinčiny prevzatého apelatíva *kudla* s významom „nôž“ alebo súvisí so slovom *kudrna* s významom „chuchvalec vlasov“ – *kudláč*, *kudláček* je ten, kto má kučeravé vlasy (Trávniček, 1952, s. 786; porov. aj Kálal – Kálal, 1923, s. 282). Nemožno vylúčiť ani vznik tohto priezviska z nárečového slova *kudľa* s významom „druh zemiakovej baby“ (SSN 1, s. 900), napr. ako prezývka niekoho, kto ich rád varil alebo jedol.

Priezvisko *Prjevara* súvisí so slovesom *prevariť* s významom „tepelne (varením) upraviť, pripraviť, uvariť niečo, zohriať na bod varu“ (HSSJ 4, s. 416; SSN 3, s. 260), príp. *privariť* s významami „spojiť, pripojiť (zváraním)“ alebo „dodatočne uvariť menšie množstvo jedla ako doplnenie chýbajúcej časti“ (SSN 3, s. 389). Východiskom jeho vzniku je však skôr nárečové slovo *prívara* „pripečené jedlo na dne hrnca“ (tamže), porov. aj české priezvisko *Přívara*, ktorého vznik D. Moldanová (2015, s. 149) vyložila z čes. slova *přívar* s významom „príkrm“ alebo „pripálenina“. Kálalovci (Kálal – Kálal, 1923, s. 542) uviedli apelatívum *prievora* s významom „ohrada,

z jednej strany ohradené miesto“ a „žrď, ktorou sa ohradí“ (porov. aj HSSJ 4, s. 445), s ktorým by tiež mohlo súvisieť, ak by išlo o chybný zápis priezviska *Prievora*.

Priezvisko *Hopka* pravdepodobne súvisí s citoslovcom *hop*, ktoré vyjadruje povzbudenie do skoku, tanca (HSSJ 1, s. 428), alebo so slovesom *hopkať* s významom „poskakovať, skackať“, alebo „kolísať, natriasať (na kolenách)“ (SSN 1, s. 604), porov. aj priezvisko *Hopko*. Mohlo ísť o prezývku niekoho, kto stále poskakoval alebo sa kolísal, natriasal a pod. Podobne vysvetlil aj A. Kotík (1897, s. 63) české priezvisko *Hop*. D. Moldanová (2015, s. 67) odvodzuje české priezviská *Hopa*, *Hopan*, *Hoplíček* a i. zo stredonemeckého apelatíva *hopen* s významom „chmeľ“, preto nemožno úplne vylúčiť ani túto motiváciu, hoci je menej pravdepodobná.

Ako vidno, daktoré z uvedených priezvisk podľa vlastnosti by bolo možné zaradiť aj k priezviskám podľa zamestnania. Nejednoznačnú motiváciu majú aj priezviská *Konecsni* a *Novák*. Priezviskom *Konecsni*, ktoré vzniklo z prídavného mena *konečný*, mohli pomenovať niekoho, kto bol pomalý, vo všetkom posledný, ale keďže v minulosti malo aj význam „končitý, špicatý“ (HSSJ 2, s. 811), môže tiež v prenesenom význame označovať fyzický výzor pomenovaného. Možno ho chápať aj ako priezvisko podľa pôvodu, bydliska, ak ním pomenovali niekoho, kto býval na konci ulice, dediny, chotára a pod. M. Majtán (2014, s. 43) zaradil priezvisko *Novák* medzi priezviská podľa vlastnosti, utvorené z prídavného mena *nový* príponou *-ák*, ktorá je v tejto motivačnej skupine najproduktívnejšia. Zvyčajne totiž takto pomenúvali toho, kto bol v danej obci, ulici a pod. nový, kto sa prisťahoval. J. Chlebnický (2013, s. 149) uviedol pôvod z obyvateľského mena *Novák*, obyvateľa obce *Nováčany* (okr. Košice). Je to málo pravdepodobné, pretože obyvateľské meno a priezvisko by potom malo podobu *Nováčan*. V slovenčine sa obyvateľské mená nezvykli tvoriť príponou *-ák*, iba krajové mená ako napr. *Lipták* (od názvu *Liptov*), *Záhorák* (od názvu *Záhorie*). D. Moldanová (2015, s. 128) v češtine uviedla okrem motivácie významom „nový usadlík, nový sused“ aj význam „obuvník, ktorý šije novú obuv“, takže by mohlo ísť aj o priezvisko podľa zamestnania, pričom ako motiváciu jeho vzniku pripustila aj význam „začiatočník, nováčik“.

Podľa J. Chlebnického a kol. (2022, s. 85) *Maginecz* je priezvisko neistého pôvodu, ktoré mohlo vzniknúť z latinského slova *magnus* vo význame

„urastený, vysokej postavy“. Východiskom by však skôr mohlo byť meno rozprávkovej bytosti *Maga*, ktorá chytá zlé deti (Kálal – Kálal, 1923, s. 319; Slovník slovenského jazyka 2, s. 78), alebo skôr starobylé slovo *maga* s významom „veštkyňa, čarodejnica“ (v slovenských nárečiach je doteraz známe slovo *maga* s významom „strašiak na vtáky, aby neútočili na úrodu“), z ktorého vzniklo aj priezvisko *Magát* (Majtán, 2011, s. 148). Od prímena alebo prezývky ženy *Maga* vzniklo prímeno *Magin* pre syna alebo manžela pomocou privlastňovacej prípony *-in*, ktorá vyjadrovala príbuzenský vzťah. Od neho sa synovskou príponou *-ec* utvorilo prímeno *Maginec*, ktoré sa kodifikovaním dvojmennej pomenovacej sústavy stalo dedičným priezviskom.

Niektoré ďalšie kétšopronské priezviská zrejme tiež patria do tejto motivačnej skupiny, ale ich vznik, a tým aj onymická motivácia sú nateraz nejasné, resp. motivácií môže byť viacero, napr. priezviská *Czepó*, *Kaczkó/Kackó*, *Karkus*, *Kesjár*, *Slyuch* a *Vantara*.

Priezvisko *Czepó* by mohlo súvisieť so slovom *cep* s významom „jednoduchý drevený nástroj na ručné mlátenie obilia“ alebo „stredoveká zbraň podobná cepom“ (HSSJ 1, s. 179) – *Cepov* syn > prímeno *Cepov*, v pomaďarčenej podobe *Cepó*, *Czepó*, keďže slovenská prípona *-ov* sa zvykla adaptovať do maďarčiny ako *-ó*, porov. aj priezviská *Cepák*, *Cepík*, ktoré však môžu mať aj inú motiváciu[10]. Pravdepodobne však bude skôr súvisieť s maď. podobou *Csépán* rodného (krstného) mena *Štefan*, ak by sa jeho domácke podoby *Csepi*, *Csépi* adaptovali do slovenčiny ako *Čepo*, *Cepo*. Na Slovensku je zriedkavé, vyskytuje sa len v Nových Zámkoch v grafických podobách *Cepo* (3 rodiny) a *Cepó* (1 rodina), aj preto by skôr mohlo ísť o maďarské priezvisko. M. Kázmér (1993, s. 231 – 234) síce priezvisko *Czepó* neuviedol, ale vznik maď. priezvisk *Csép*, *Csépi*, *Csépő* takisto vysvetlil z rodného (krstného) mena *Csépán*, pričom niektoré ich staršie zápisy sú so začiatočným maď. digrafom *cz*.

Priezvisko *Kaczkó/Kackó* azda súvisí s maď. priezviskom *Kacskó*, ktorého vznik M. Kázmér (1993, s. 526) vysvetlil z maď. slova *kacskó* s významom „tvaroh z kravského mlieka“, hoci sám toto vysvetlenie pokladal za otázne.

[10] Napr. priezvisko *Cepík* mohlo vzniknúť od slova *cep* alebo prímena *Cep*, *Cepa*, *Cepo* synovskou príponou *-ík*, alebo vzniklo priamo ako prezývka z apelatíva *cepík* s významom „kratšia časť cepov, ktorou sa udiera“, „baranie stehno“, príp. aj „hustý, dobre urastený klas obilia“ (SSN 1, s. 202).

Priezvisko *Kesjár* sa mohlo odvodiť od apelatív *kešeň*, *kešeňa* s maďarským pôvodom vo význame „súčasť oblečenia na ukladanie osobných vecí, vrecko" (SSN 1, s. 766; HSSJ 2, s. 44) alebo od maďarského slova *kés* vo význame „nôž, nožík", prípadne by mohlo mať súvis aj s maď. adjektívom *kései* vo význame „oneskorený; neskorý, pozdný". Mohlo sa utvoriť podobne ako české priezvisko *Keser* s významom „ručná sieť na ryby" (Svoboda, 1964, s. 199). Možno súvisí s nárečovým slovom *kešiak* s významom „vôl s rohami zahnutými dozadu" alebo so slovom *kešavý* s významom „kučeravý, chlpatý (o volovi alebo o koňovi); pestrý", *kešeľ* je pomenovanie pre koňa (Kálal – Kálal, 1923, s. 236).

*Karkus* je taktiež nateraz nejasné priezvisko. Mohlo vzniknúť rovnako ako čes. priezvisko *Karkoš*, ktoré podľa A. Kotíka (1897, s. 89) súvisí s čes. slovesom *charkati* s významom „chrkati" (= chrchľať, odkašlávať si). Prípony *-oš* a *-uš* sa mohli striedať, porov. priezviská *Vartoš* i *Vartuš* od čes. slovesa *vartovati* (tamže). Príponou *-oš* sa mohlo utvoriť aj od slova lat. pôvodu *karkuľa* s významom „špicatá čapica", ktoré sa dostalo do predspisovnej zásoby slovenčiny prostredníctvom češtiny (HSSJ 2, s, 30).

Priezvisko *Slyuch* mladšia generácia vyslovuje s hláskou *j* [šjuch], starší ešte s hláskou *ľ* [šľuch], ktorá sa maďarskou grafikou prepísala ako *ly*. Pravdepodobne vzniklo ako prezývka z adjektíva *šľuchtivý* s významom „zablatený, blatistý" (HSSJ 5, s. 647) alebo v prenesenom význame zo slova *šľuchta* s expresívnym významom „nečistá, ľahká, nemravná žena, cundra" (porov. Kálal – Kálal, 1923, s. 683). Mohlo však vzniknúť rovnako ako nemecké priezvisko *Schluchter* z toponým *Schlucht* (v Bavorsku a vo Švajčiarsku), z nem. *slügter* (= priekopa) alebo *sluchter* (= divoký výhonok; nesúrodá alebo chaotická skupina, neusporiadaný dav), príp. ako priezviská *Schlu*, *Schlue* z prídavného mena *schlau* (= šikovný) (porov. Zoder, 1968, s. 527; Kolheim – Kolheim, 2000, s. 584). Ak by išlo o chybný zápis priezviska *Sluch*, t. j. len čiastočne sa zapísalo maď. grafikou (iba hláska *ľ* sa zapísala maď. grafikou ako *ly* azda podľa nárečovej výslovnosti), dalo by sa uvažovať aj o jeho vzniku zo slovenského slova *sluch* s významom „zmysel na vnímanie zvuku; orgán tohto zmyslu" (HSSJ 5, s. 303). Mohli tak pomenovať napr. niekoho, kto buď veľmi dobre počul, alebo naopak – mal so sluchom problémy. To by však ukázal len genealogický výskum a staršie zápisy tohto priezviska.

Priezvisko *Vantara* môže súvisieť so slovami prevzatými z nemčiny *vantra*, *vantut* s významom „hrada položená na múre, na ktorej je krov“ alebo so slovom *vantuch* s významom „vrece na uskladnenie chmeľu“ (HSSJ 6, s. 301). Mohlo vzniknúť podobne ako priezviská *Vantoch*, *Vantor*, ktorými podľa D. Dudoka (1999, s. 90) mohli pomenúvať človeka s veľkým bruchom. Dalo by sa uvažovať aj o súvise s poľ. slovom *wanta* s významom „kameň, skala“ alebo s nem. osobným menom *Want*, z ktorých podľa K. Rymuta (1999, s. 652) vznikli priezviská *Wanta*, *Wantala*, *Wantała*, *Wantula*, *Wantura* a ďalšie, príp. s poľ. nárečovým slovom *wątory* „vnútornosti“ (Karłowicz, 1907, s. 80).

**Priezviská podľa zamestnania**

O niečo menšiu skupinu tvoria priezviská, ktoré poukazujú na zamestnanie, pracovnú činnosť, remeslo či záľubu: *Gyebnár* (*debnár*), *Knyihár* (*knihár* „viazač alebo predavač kníh”), *Kocsis* (*kočiš*), *Kollár* (*kolár* „kto robí kolesá a drevené súčiastky na voz“), *Kolimár* (*kolimár* „kramár, čo chodí na kolimahe /ľahkom voze, koči/“ /HSSJ 2, s. 73/ alebo mohlo ísť o *kolimaziara*, t. j. výrobcu či predajcu kolimahy, čiernej masti na vozové osi, kolomaže /SSN 1, s. 802/), *Kondacs* (maď. *kondacs* = pastier svíň, sviniar; Dudok, 1999, s. 96), *Koszec* (*kosec*), *Kovács* (*kováč*), *Krajcso/Krajcsó* (*krajčo* „kto šije odevy, krajčír“ /HSSJ 2, s. 125/), *Majernyik* (*majerník* „správca majera, dvorský“, v nárečiach aj „človek bývajúci alebo pracujúci na majeri“ /HSSJ 2, s. 246; SSN 2, s. 111/), *Tokár* (*tokár* „kto pracuje na sústruhu, točovke, sústružník“ /HSSJ 6, s. 68; Majtán, 2011, s. 198/), *Uhljár* (*uhliar* „výrobca dreveného uhlia“; Majtán, 2011, s. 201), *Vozár* (*voziar*, v nárečiach aj *vozár*). Priezvisko *Valach* s najväčšou pravdepodobnosťou vzniklo z názvu zamestnania *valach* „pastier oviec“ (Majtán, 2011, s. 203). Slovo *valach* je z maďarčiny spätne prevzaté slovanské slovo *Vlach*, ktorým sa pôvodne nazývali Taliani (Majtán, 2014, s. 74), porov. starší názov *Vlachy* pre Taliansko, resp. vo všeobecnosti príslušníci románskeho etnika na Balkáne, porov. historický názov územia v Rumunsku *Valašsko* (Králik, 2015, s. 647, 664). Slovo *valach* má aj význam „vykastrovaný kôň“ (HSSJ 6, s. 296). Vzhľadom na tieto významy by sa dalo uvažovať aj o priezvisku podľa pôvodu alebo prezývkového charakteru podľa vlastnosti.

**Záver**

Možno povedať, že priezviská kétšopronských Slovákov, hoci sú zapísané maďarskou grafikou, sú zväčša slovenské, pretože sa utvorili z apelatív, ktoré sú praslovanského pôvodu, alebo môže ísť aj o slová prevzaté z iných jazykov, ale adaptované do slovenského jazyka a používané už v staršej slovenčine, pričom sa z nich tvorili ďalšie odvodené slová, preto ich možno pokladať za domáce, slovenské, napr. *hrivnák*, *komár*, *korec*, *košút*, *slávik*, *štrba*, *šuhaj*, *prívara*. Niektoré z nich sa dnes už nepoužívajú alebo sú na okraji slovnej zásoby, ale v staršej slovenčine boli bežné. Veľká časť priezvisk sa tvorila z vlastných mien, predovšetkým z rodných (krstných) mien, ktoré síce môžu mať zväčša hebrejský, grécky či latinský pôvod, lebo ide o starozákonné a novozákonné mená, ktoré sa na naše územie dostali prostredníctvom kresťanstva a rovnako ako cudzia apelatívna lexika sa adaptovali do slovenčiny a z ich domáckych alebo základných neutrálnych podôb sa tvorili priezviská, napr. *Adam* (z hebr. *hádám* „prsť, zem“, t. j. „človek z hliny“ /Majtán – Považaj, 1998, s. 37/) > *Adamko* > priezvisko *Adamcsik*. Ďalšiu veľkú skupinu tvoria priezviská, ktoré buď majú podobu adjektíva odvodeného od slovenských alebo maďarských názvov miest a obcí zväčša na území dnešného Slovenska (*Medovarce* > *Medovarszki*, *Látkóc* /*Látkovce*/ > *Látkóczki*), alebo vznikli z obyvateľských mien (*Molcsán*, *Závogyán*). Poukazujú na to, z ktorých oblastí Slovenska prišli slovenskí kolonisti do Békeškej Čaby a následne znovuosídlili Kétšoproň. Hoci niektoré mohli vzniknúť z viacerých názvov obcí a daktoré z nich sa nachádzajú aj na východnom alebo západnom Slovensku (porov. napr. *Hrabovszki* – mohlo vzniknúť z názvov *Hrabovka* v okr. Trenčín, *Hrabské* v okr. Bardejov, z názvov *Hrabovec*, *Hrabovec nad Laborcom*), nemusí to vždy znamenať, že prišli priamo z týchto obcí, takéto prímeno mohli mať už pred príchodom na Dolnú zem. Pre priezviská Slovákov v Maďarsku je príznačné, že mnohé vznikli z rozličných dôvodov až po usídlení sa slovenských kolonistov na Dolnej zemi napriek tomu, že migrovali v čase, keď dvojmenná pomenovacia sústava už bola stabilizovaná (bližšie napr. Valentová, 2026b, s. 32). Priezvisko, ktoré poukazuje na príbuzenské vzťahy, je v obci len jedno – *Brachna* (odvodené od slova *brach* „brat“ /Majtán, 2014, s. 34/) a vôbec sa tu nenachádzajú priezviská podľa spoločenského postavenia. Možno len predpokladať dô-

vod, že si všetci boli spoločensky rovní, bola im pridelená pôda rovnakým dielom, na ktorej po generácie pracovali a stavali si na nej príbytky.

LITERATÚRA


ČUČKA, Pavlo: Prizvyšča zakarpats'kych ukrajinciv. Istoryko-etymolohičnyj slovnyk. Ľviv: Vydavnyctvo Svit 2005. 704 s.

DUDOK, Daniel: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1999. 219 s.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na http://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html.

HAAN, Ludevit: Pametnosti békeš-čabánke. Pešť: Tlačou Horňánskeho a Hummela 1866. 82 s.

HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakorib mai családneveink. Budapest: Tinta Könyviadó 2010. 552 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1991 – 2008.

CHLEBNICKÝ, Ján: Slovenské priezviská troch dolnozemských slovenských osád. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Eds. A. Kováčová – A. Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2013, s. 139 – 154.

CHLEBNICKÝ, Ján – KRŠKO, Jaromír – KUTAS, Ferenc – MÓTYÁN, Tibor: Sarvašské priezviská. Sarvaš: Kultúrny spolok sarvašských Slovákov Vernosť 2022. 280 s.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj náreční (Slovensko-český diferenciálny). Banská Bystrica: Vlastným nákladom 1923. 1 012 + 104 s.

KARŁOWICZ, Jan. Słownik gwar polskich. T. 5. Kraków: Akademia Umiejętności, 1907. 462 s.

KÁZMÉR, Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV - XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993. 1 172 s.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. Kötet. L – Zs. Budapest: Akadémiai Kiadó 1988. 824 s.

KISZELY, Ondriš: Šoproň. Kétsoprony. Békešská Čaba: Gastronomická a turistická jednota Slovákov 2022. 13 s.

KOHLHEIM, Rosa – KOHLHEIM, Volker: Familiennamen. Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich: Duden 2000. 912 s.

KOTÍK, Antonín: Naše příjmení. Praha: Nákladom J. Kotíka 1897. 290 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 5, s. 286 – 294.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2015. 704 s.

KRUPA, Andrej: Poverový svet Slovákov v juhovýchodnom Maďarsku. Budapešť: Tankönyvkiadó 1988. 328 s.

LIPSZKY, Joannes: Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurentium, quas aeri incisas vulgavit Joannes Lipszky de Szedlicsna, regiminis caesario regii

equestris Hungarici lib:(eri) bar:(onis) Frimont supremus vigiliarum praefectus. Secundum varias in his Provinciis usu receptas denominationes ab eodem Auctore elaboratum. Budae: Typis regiae Universitatis Pestanae 1808. 164 s.

MAJTÁN, Milan: Slovo košút v slovenskej zásobe slovenčiny. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23. – 24. 1971 – 1972. Ed. Š. Ondruš. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 231 – 233.

MAJTÁN, Milan: Priezviská podľa pôvodu. In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 2, s. 90 – 97.

MAJTÁN, Milan: Slovník turzovských priezvisk. In: Turzovské priezviská. Ed. I. Gajdičiar. Turzovka: Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie 2011, s. 75 – 211.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. 1. vyd. Bratislava: Veda 2014. 196 s.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. 4. vyd. Praha: Agentura Pankrác 2015. 232 s.

RYMUT, Kazimierz: Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. T. 1 – 2. Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego 1999.

Slovník slovenského jazyka. 1 – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968.

Slovník slovenských nárečí. 1 – 3. Red I. Ripka – A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1994 – 2021.

TRÁVNIČEK, František: Slovník jazyka českého. Praha: Slovanské nakladatelství 1952. 1 801 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Antropofarmant -ský a priezvisko Ševčický. In: Slovenská reč, 2026a, roč. 91, č. 1, s. 55 – 68.

VALENTOVÁ, Iveta: Mlynčianske priezviská. Bratislava: Veda 2026b. 168 s.

VALENTOVÁ, Iveta – KRÁLIK, Ľubor – HARVALÍK, Milan – HLADKÝ, Juraj – ZÁVODNÝ, Andrej – IMRICHOVÁ, Mária – GAŁKOWSKI, Artur – BIJAK, Urszula – BAUKO, Ján: Slovenská onomastická terminológia. Bratislava – Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis 2024. 476 s.

# ROZLIČNOSTI

## *Kampaňovať*

Predvolebné obdobie charakterizujú nielen rozličné vizuálne prostriedky v podobe bilbordov, plagátov a iných propagačných materiálov, ale aj lexika reflektujúca túto politickú udalosť. Súčasťou našej slovnej zásoby sa už stalo napríklad sloveso *zvolebnievať sa* „schyľovať sa k voľbám“, ktoré je aj lexikograficky zachytené (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003; Pravidlá slovenského pravopisu, 2013; Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny, 2022). Najmä s predvolebným obdobím súvisí i ďalšie nové sloveso – *kampaňovať*.

Sloveso *kampaňovať* sa objavilo v publicistických textoch a v reči politikov po roku 2000, odtiaľ prešlo aj do blogovej komunikácie (doklady sme vybrali z korpusu[1]): *„Nebudeme **kampaňovať** proti niekomu, ale za niečo,“ uzavrel...* (Korzár, 2002) – *Priblížila, že ich 14 kandidátov už intenzívne **kampaňuje** niekoľko mesiacov.* (Sme, 2019) – *V USA sa niektorí spoja, aby chránili ústavu, budú protestovať a **kampaňovať**.* (Sme, 2016) – *Ten už naplno **kampaňuje**, po celom kraji má vylepené plagáty a bilbordy.* (Týždeň, 2017) – *To sme videli v uplynulých mesiacoch aj na hnutí, ktoré **kampaňovalo** s veľkými peniazmi a nič nezískalo.* (povazan.blog.sme.sk, 2013)

Základom slovesa *kampaňovať* je podstatné meno *kampaň*, ku ktorému sa pripojila prípona *-ovať*. Takýmto spôsobom vznikli napr. slovesá *bicyklovať* ← *bicykel, dovolenkovať* ← *dovolenka, financovať* ← *financie, garážovať* ← *garáž, letovať* ← *leto, kefovať* ← *kefa, telefonovať* ← *telefón, bodovať* ← *bod, brigádovať* ← *brigáda*, jednako cítime, že sloveso *kampaňovať* sa svojou expresívnosťou z tejto skupiny vymyká. V našej súčasnej lexike však neostáva izolované: pridružuje sa k novším hovorovým

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

[1] Korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením korpusových dát zo Slovenského národného korpusu (SNK prim 11.0) a dát z webových korpusov a slúži potrebám pracovníkov JÚĽŠ SAV.

slovesám, ako *kamerovať* „nakrúcať, snímať kamerou“ (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka, H – L, 2015; ďalej SSSJ) či *pedálovať* „šliapaním do pedálov uvádzať dopravný prostriedok, obyčajne bicykel, do pohybu a tak sa na ňom pohybovať, viezť“ (SSSJ, O – Pn, 2021). Význam slovesa *kampaňovať* možno vyložiť ako „viesť, robiť kampaň, aktívne sa angažovať v propagačnej alebo agitačnej činnosti s cieľom získať podporu verejnosti alebo ovplyvniť verejnú mienku“. Sloveso *kampaňovať* sa najčastejšie používa s nulovou väzbou, ale aj s akuzatívnou väzbou *za niekoho, za niečo* (napr. *horlivo* ***kampaňoval za*** *demokratických kandidátov*; *ako obrankyňa ľudských práv* ***kampaňovala za*** *zrušenie trestu smrti v Iráne*), prípadne datívnou väzbou *proti niekomu, proti niečomu* (napr. *aktuálne na facebooku* ***kampaňuje proti*** *mne*; *médiá zneužili túto úlohu a aktívne* ***kampaňovali proti*** *referendu*).

Z odvodenín slovesa *kampaňovať* sa využíva najmä dejové podstatné meno *kampaňovanie*: *Konečne sme sa dočkali moratória a môžeme si vydýchnuť od* ***kampaňovania****.* (lapkinn.com, 2017) – *... sa vo svojej prednáške sústredil na online aspekt* ***kampaňovania****, ktorý je v dnešnej dobe neoddeliteľnou súčasťou súboja o mandáty...* (politickaakademia.sk, 2019) – *Aktuálne dni sa nesú v duchu* ***kampaňovania****, ku ktorým patrí aj kontaktná kampaň a stretnutie s obyvateľmi.* (zilinak.sk, 2020) – *Priniesli* [parlamentné voľby] *aj novodobý úkaz* ***kampaňovania*** *na sociálnych sieťach.* (podcasts.apple.com, 2020)

Nové sloveso *kampaňovať* s významom „viesť, robiť kampaň“ je štylisticky príznakový, hovorový výraz s rovnakou slovotvornou štruktúrou (základové podstatné meno + prípona *-ovať*) ako slovesá *kamerovať* a *pedálovať*, ktoré sú už lexikograficky spracované v Slovníku súčasného slovenského jazyka a v Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny.

*Silvia Duchková*
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

LITERATÚRA

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J Kačala – M. Pisárčíková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003.

Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). Red. M. Sokolová – A. Jarošová. (Kolektív autorov: D. Guričanová, M. Chochol, M. Kopecká, T. Laliková, S. Mislovičová, R. Ondrejková, I. Vančová).

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezm. vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. O – Pn. Ved. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2021. 1 128 s.

# SPRÁVY A POSUDKY

## *Seriál o slovenských nárečiach na rozhlasových vlnách*

*Brúsenie slovenských nárečí* alebo *Obrazy našich krajov v jazykovej pamäti* je názov seriálu, ktorý vznikol v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i., v spolupráci s redaktorom STVR Petrom Turčíkom a redakciou Rádia Regina Západ. Zámerom dvadsiatich štyroch rozhlasových relácií bolo pripomenúť poslucháčom duchovné dedičstvo, jeho hodnoty a prirodzenú povahu slovenských nárečí, ich mnohotvárnosť, typické znaky aj hrdosť ich nositeľov na príslušnosť k svojmu kraju. Autentické výpovede informátorov z jednotlivých regiónov Slovenska a ich komentár zvýrazňujúci typické znaky konkrétneho jazykového územia pripomenuli poslucháčom mnoho variet nášho jazyka aj skutočnosť, že nárečia boli v dávnejšej minulosti jediným nástrojom dorozumievania pospolitého obyvateľstva a sú dôkazom toho, ako sa jazyk spoločenským vývojom postupne mení a rozširujú sa jeho podoby.

Zaznamenávanie nárečí, najmä ich podoby z prvej polovice minulého storočia, malo veľký význam pri poznávaní vývinu slovenčiny. Je známe, že z minulosti nášho jazyka, najmä spred 15. – 16. storočia, nemáme súvislé písomné pamiatky. Významní jazykovedci a naši univerzitní učitelia – profesori Eugen Pauliny a Ján Stanislav – vždy zdôrazňovali, že stav v nárečiach je dôkazom toho, ako sa náš jazyk postupne a prirodzene vyvíjal, a túto líniu tak možno porovnaním s ostatnými národnými jazykmi spoľahlivo modelovať. Vyžaduje si to však veľmi veľa poznatkov a skúseností.

Uvedený cyklus rozhlasových príspevkov si kladie za cieľ uvedomenie si spôsobov, akými ľudia v minulosti prirodzene a jednoducho mysleli, formulovali svoje myšlienky a dorozumievali sa, ale aj ako prirodzene vznikala ústna slovesnosť – texty ľudových piesní, zápletky v nich, rozuzlenia aj životné skúsenosti a ponaučenia. Začiatkom 21. storočia je každému zrejmé, že dnes netreba mlátiť cepmi, priasť na kolovrate, tkať na krosnách, vykúvať motyky a že pri výskume nárečí nejde o zdôrazňovanie návratov ku krpčiarskemu jazyku.

Nárečia v súčasnosti posilňujú vedomie vzťahu a patričnosti ku konkrétnemu územiu a zvýrazňujú spätosť s ním. Cyklus relácií o slovenských nárečiach vznikol ako zhmotnenie dlhoročnej práce viacerých pracovísk. Zvukové záznamy sú iba drobnou časťou rozsiahlej fonotéky aj nárečových písomných záznamov z celého územia Slovenska. Motívom na uverejnenie niekoľkých ukážok bol výber nahrávok z archívu Slovenského rozhlasu. Sú výsledkom snahy mnohých bádateľov a veľká časť ich činnosti možno ešte čaká na spracovanie a uverejnenie, napríklad v podobe vznikajúceho celonárodného *Slovníka slovenských nárečí*. Zvukové záznamy, použité v seriáli *Brúsenie nárečí*, vznikli v 80. rokoch minulého storočia v samostatnom oddelení – kabinete fonetiky na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (ďalej FFUK). Zásluhou vedúceho tohto oddelenia, dnes už nežijúceho profesora Ábela Kráľa, sa rozpracoval projekt zvukového zaznamenávania nárečových podôb slovenčiny a v spolupráci s vtedajším Československým rozhlasom v jeho nahrávacích štúdiách v Banskej Bystrici, Košiciach a Žiline vznikli nahrávky na veľmi vysokej technickej úrovni. Rozhovory s informátormi viedla PhDr. Elena Tomajková. Po spoločenských zmenách a reorganizácii pracovísk pôvodné štúdiové nárečové záznamy na plastových pásoch ležali skoro 30 rokov nedotknuté a hrozilo im znehodnotenie. Docentka Gabriela Múcsková z Katedry slovenského jazyka FFUK získala v roku 2010 grant ministerstva školstva a zásluhou riaditeľky archívu Slovenského rozhlasu Silvie Hanáčkovej a riaditeľa sekcie strategického rozvoja a techniky Róberta Oravca sa podarilo všetky záznamy zdigitalizovať a tieto jazykové klenoty zachrániť. Stali sa zmluvnou základňou vedeckého výskumu FFUK v Bratislave, Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV aj zvukového archívu Slovenského rozhlasu. Z týchto fondov sme čerpali aj časť typických záznamov do spomenutých relácií a našou snahou bolo pripomenúť nielen jazykovú stránku konkrétnych regiónov, ale poukázať aj na prirodzené myslenie nositeľov nárečí, na ich spomienky a v mnohých prípadoch ľudovo až dramaticky vykreslené životné príbehy. Ukážkami regionálnej ľudovej hudobnej tvorby obsah týchto výpovedí citlivo doplnil hudobný redaktor Marián Minárik, čím nadviazal na výpovede informátorov a textami ľudových piesní prepojil typické slovné aj hudobné znaky konkrétneho územia.

Cyklom *Brúsenie nárečí* sme sa snažili – v rámci vymedzených možností – pokryť základné slovenské nárečové oblasti. Všetky sa do nášho cyklu z priestorových dôvodov nevošli, ale veríme, že sa stal aj v tejto podobe prostriedkom pripomenutia znakov, ktoré poslucháč v súvislosti so svojím jazykovým vedomím či územnou príslušnosťou vníma ako neštandardné, ako prvky z iného kraja a odlišné od spisovného jazyka. Považovali sme za účinné, občas užitočné a z odborného pohľadu aj potrebné nájsť vhodný spôsob, ako pripomenutím nárečových podôb slovenčiny citlivo predstaviť časť nášho duchovného dedičstva. Nie ako žalostné stopy nášho nekonečného minulého utrpenia, ale ako dôkaz, že zásluhou jazyka, jeho stáročným prirodzeným používaním sme ako národ pretrvali a zachovali si rovnocennosť s inými národmi. Tieto myšlienky boli aj ústredným motívom cyklu *Brúsenie slovenských nárečí alebo Obrazy našich krajov v jazykovej pamäti*. Polhodinové relácie s využitím nahrávok zo zvukového archívu, doplňujúcim komentárom a úryvkami ľudovej hudby sa vysielajú od 11. júla do 12. decembra 2026 (vždy v sobotu o 11.30) v Rádiu Regina Západ. Relácie sú dostupné v rozhlasových podkastoch na internetovej adrese https://www.stvr.sk/radio/archiv/11276/2848502 podľa tohto tematického členenia: pilotný diel (4. 7.), záhorské nárečia (11. 7.), skalické nárečia (18. 7.), myjavské nárečia (25. 7.), považské nárečia (1. 8), trenčianske nárečia (8. 8.), kysucké nárečia (15. 8.), modranské nárečia (22. 8.), stredonitrianske nárečia (29. 8.), topoľčianske nárečia (5. 9.), dolnooravské nárečia (12. 9.), západoliptovské nárečia (19. 9.), turčianske nárečia (26. 9.), prievidzské nárečia (3. 10.), nárečia zvolenského Pohronia (10. 10.), detvianske nárečia (17. 10.), nárečia tekovského Pohronia (24. 10.), modrokamenské nárečia (31. 10.), ipeľské nárečia (7. 11.), stredogemerské nárečia (14. 11.), spišské nárečia (21. 11.), šarišské nárečia (28. 11.), zemplínske a abovské nárečia (5. 12.), užské a sotácke nárečia so záverom seriálu (12. 12.). Úvodná beseda s autorom odznela v piatok 3. 7. o 12.30, pilotný diel seriálu sa odvysielal v sobotu 4. 7. o 9.30.

*Pavol Žigo*
*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.*

# SPYTOVALI STE SA

***Za mňa to nebol faul?***

V televíznom športovom spravodajstve najmä pri priamom komentovaní napr. hokejových či basketbalových zápasov sa v poslednom čase neúmerne zvyšuje frekvencia používania predložky *za* v spojení s príslušným tvarom osobného zámena *ja*. Spojením *za mňa* sa reportéri usilujú naznačiť svoj osobný názor a nahrádzať tak predložku *podľa*, ktorá v spojení s genitívom osobného zámena *ja* vyjadruje aj spôsob.

Predložka *za* sa spája s viacerými pádmi – s genitívom, akuzatívom, inštrumentálom. Krátky slovník slovenského jazyka zaregistrúva napr. až desať významov rozličných akuzatívnych spojení tejto predložky, s inštrumentálom sedem. V spojení s príslušným tvarom osobného zámena *ja* sa predložka *za* využíva bezproblémovo a frekventovane: *stál za mnou*. Spojenie *za mňa* (vo význame *podľa mňa*), časté aj v hodnotiacich a isté osoby či fakty porovnávajúcich výpovediach typu *Ricky Mc Gill je za mňa najlepším hráčom Levíc*, sa však dá vyjadriť aj slovesnou podobou *nazdávam sa/myslím si/som o tom presvedčený* pri každom kladnom či zápornom hodnotení konkrétnej osoby alebo situácie, a tak ho v rozsiahlej dokladovej (ilustračnej) časti citovaného dokladového slovníka hesla nenájdeme.

Ak teda niektorý športový redaktor, resp. reportér chce vyjadriť svoje presvedčenie, že príslušný hráč (v kontaktových športoch, akými sú napr. hokej či basketbal) fauloval alebo nefauloval, nemusí vždy forsírovať spojenie *za mňa*, teda stále iba „*zamňakovať*“.

*Ivor Ripka*
*Bratislava*

# Z WEBOVEJ PORADNE

**Skloňovanie geografického názvu. –** *Je správne na Húškach alebo na Húškoch?*

Geografický názov *Húšky* (časť obce Borský Svätý Jur) sa v praxi (podľa dokladov z internetu) skloňuje dvojako: ako pomnožné podstatné meno ženského rodu – *k Húškam, na Húškach* – aj ako pomnožné podstatné meno mužského rodu – *k Húškom, na Húškoch.*

Priradenie k ženskému rodu možno vysvetliť tvarom slova *Húšky*, ktorý má podobu zdrobneniny. Takéto názvy bývajú často ženského rodu, napr. *Vlašky – vo Vlaškách, Strážky – v Strážkach, Nemečky – v Nemečkách, Bojničky – v Bojničkách, Lužianky – v Lužiankach.* Pri názve *Húšky* preto nemožno v tvare lokálu úplne odmietnuť ani jednu z podôb *na Húškach*, *na Húškoch.*

***Kto každý?*** *– Ako môžem nahradiť vo vetnom spojení výraz kto každý?*

Slovné spojenie *kto každý* vo význame, ktorý uvádzate vo svojom e-maile, sa nahrádza ustálenou konštrukciou *kto všetko*, napr. *Kto všetko si dá polievku? – Nevedel, kto všetko ešte príde.* V súčasných (ani starších) slovenských slovníkoch sa neuvádza, no podľa dokladov z internetu sa používa aj vo verejných jazykových prejavoch. Z hľadiska územného rozšírenia nebolo preskúmané, v kartotéke dialektologického oddelenia nášho ústavu o ňom nemáme doklady, možno ide o novšie spojenie. Z hľadiska spisovnosti ho možno zaradiť medzi hovorové konštrukcie, pričom neutrálne ekvivalentné vyjadrenia sú tie so zámenom *všetko*.

**Slovesá cudzieho pôvodu so slovenskými predponami.** – Stretávam sa s výrazmi typu *doprezentovať vynález*, *odprezentovať svoj názor*, *vydefinovať nové poznatky* ap., kde je slovo cudzieho pôvodu „vylepšované“ slovenskými predponami. Je správne používať takéto novotvary?

V prípade výrazov ako *odprezentovať* a *zadefinovať* nejde o „vylepšovanie“ cudzích slov slovenskými predponami, ale o snahu používate-

ľov slovenského jazyka tvoriť dokonavý vid. Neukončený dej vyjadrujeme v slovenčine nedokonavými slovesami, napr. *písať, kresliť, počítať*, a ukončený dej vyjadrujeme dokonavými slovesami, napr. *napísať, nakresliť, vypočítať*.

Slovesá cudzieho pôvodu s internacionálnym základom bývajú v slovenčine často obojvidové, čiže rovnakým tvarom sa vyjadruje dokonavý aj nedokonavý vid. V slovníkoch sa pri nich uvádza gramatická charakteristika *nedok. i dok.* Obojvidové sú aj slovesá *prezentovať* a *definovať,* ale napríklad aj *renovovať, reštaurovať* či *reagovať.* Napriek tomu používatelia slovenského jazyka pociťovali potrebu zjednoznačniť dokonavosť pridaním domácich predpôn ako *s-, z-, za-.* Dokonavé slovesá *zrenovovať, zreštaurovať* a *zareagovať* sú dnes bežnou súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a uvádzajú sa aj v slovenských slovníkoch (porov. slovníky na http://slovnik.juls.savba.sk). Podobne dnes možno prijať aj tvary *zadefinovať* a *odprezentovať* (porov. Slovník súčasného slovenského jazyka, O – Pn, 2021), ktoré sa v súčasnej slovenčine bežne používajú. Tvorba dokonavých slovies je však pri obojvidových slovesách cudzieho pôvodu v porovnaní s ostatnými nedokonavými slovesami obmedzená, ide predovšetkým o gramatickú záležitosť – jednoznačné vyjadrenie ukončeného deja. Tvorenie ďalších predponových slovies ako *doprezentovať* či *vydefinovať* nepovažujeme z významového hľadiska za potrebné a vhodné a odporúčame nahrádzať ich výrazmi ako *ukončiť, dokončiť, uzavrieť prezentáciu* a *definovať, opísať, charakterizovať, vymedziť nové poznatky.*

**Názov káry.** – Sú slová *pedál* a *kára* spisovné? Môžem ich použiť vo výraze *káry* na *pedálovanie*?

Slová *pedál* a *kára* sú spisovné, uvádzajú sa aj v základných kodifikačných príručkách (Pravidlá slovenského pravopisu a Krátky slovník slovenského jazyka), ktoré sú v elektronickej podobe dostupné na www.slovnik.juls.savba.sk. Pomenovanie *káry na pedálovanie* možno nahradiť vhodnejšími spojeniami *pedálové káry* alebo *šliapacie káry.*

# PRIPOMÍNAME SI

**24. september 2026**

100. výročie narodenia slovenského jazykovedca ***PhDr. Ladislava Dvonča, DrSc.***

Po skončení univerzitného štúdia na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave (1945 – 1948, slovenský jazyk – dejepis) a Jagelovskej univerzity v Krakove (1948 – 1949, poľský jazyk – dejepis) nastúpil do Jazykovedného ústavu SAVU, kde pracoval až do odchodu do dôchodku v r. 1991. Vykonával funkciu vedúceho oddelenia dejín slovenského jazyka aj vedeckého tajomníka ústavu. Venoval sa výskumu súčasného slovenského spisovného jazyka, najmä pravopisu, morfológii a terminológii, bol autorom prevažnej časti Pravidiel slovenského pravopisu, desiatok vedeckých monografií, množstva článkov v zborníkoch a časopisoch. Ako člen kolektívu sa podieľal na vzniku významných jazykovedných diel ako *Morfológia slovenského jazyka* (1966) a *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989). Zaoberal sa aj výskumom vlastných mien, bol predsedom Názvoslovnej komisie ÚGKK SR. Zostavil štyri zväzky súbornej bibliografie *Slovenskí jazykovedci* za roky 1925 – 2000. Zomrel 31. 8. 2003 v Bratislave. (Podrobnejšie v medailónoch v Slovenskej reči na www.juls.savba.sk/ediela/sr/1996/5/sr1996-5-lq.pdf a v Kultúre slova na www.juls.savba.sk/ediela/ks/2016/5/ks5-2016.pdf.)

**14. október 2026**

Životné jubileum jazykovedkyne a pedagogičky ***prof. Mgr. Martiny Ivanovej, PhD.*** Od skončenia štúdia slovenského a anglického jazyka na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove (1995 – 2000) pôsobí na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty PU (dnes Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií PU). Od r. 2018 pracuje aj v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v oddelení lexikológie a lexikografie, je vedeckou redaktorkou Slovníka súčasného slovenského jazyka (od 4. zvä-

zku O – Pn, 2021). Venuje sa najmä syntaxi, morfológii, lexikológii a kognitívnej lingvistike. Je autorkou mnohých štúdií v domácich aj zahraničných časopisoch a zborníkoch. K jej najvýznamnejším publikáciám patrí vysokoškolská učebnica *Syntax slovenského jazyka* (2011, 2016), *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (2005, 2007, 2012; v spoluautorstve), *Valencia statických slovies* (2006) či *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky* (2013; v spoluautorstve). Popri jazykovednej práci sa venuje aj prekladu a tvorbe poézie. (Podrobnejšie v medailóne v Slovenskej reči na www.juls.savba.sk/ediela/sr/2026/1/sr-2026-01.pdf.)

**18. október 2026**

Životné jubileum jazykovedkyne a prekladateľky ***Mgr. Jany Levickej, PhD.*** Po skončení univerzitného štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci a na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v r. 2000 (anglická a francúzska filológia) pôsobila ako interná doktorandka na FF UK a zároveň ako externá redaktorka medzinárodnej redakcie TASR. Od r. 2004 pracuje v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. V r. 2018 sa stala vedúcou oddelenia Slovenského národného korpusu a tajomníčkou Vedeckej rady JÚĽŠ SAV, od r. 2023 je vedeckou tajomníčkou ústavu. Venuje sa terminológii a terminografii s osobitným zreteľom na oblasť práva, na teóriu a prax prekladu a kontrastívny výskum. Je autorkou koncepcie a koordinátorkou Slovenskej terminologickej databázy a Terminologického portálu JÚĽŠ SAV. Ako hlavná riešiteľka a spoluriešiteľka viacerých medzinárodných a domácich projektov sa podieľa na výskume terminológie, korpusovej lingvistiky a na elektronizácii jazykovedného výskumu.

**ISSN 0023-5202**

**MIČ 49 300**